

100 ára ártíð Bjarna Benediktssonar, blaðaúrkippur, 30. apríl 2008.

Bjarni Benediktsson – Sigríður Björnsdóttir – Benedikt Vilmundarson – Fjölskyldan – Aldarminning –
Rannsóknarstyrkir Bjarna Benediktssonar

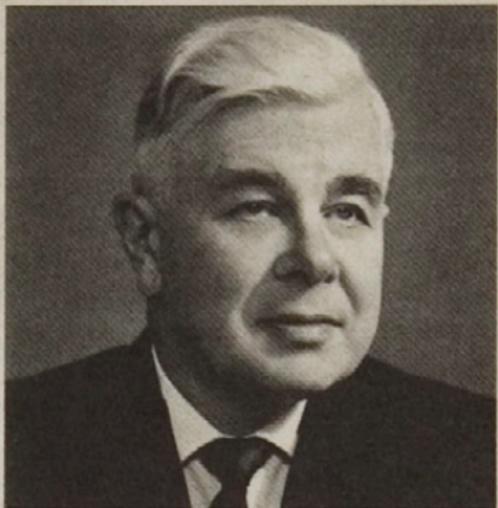
Tekið af vef Borgarskjalasafnsins

bjarnibenediktsson.is

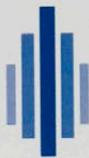
Einkaskjalasafn nr. 360
Fjölskyldan
Askja 3-14

Sjóður í nafni Bjarna Ben.

100 ár verða liðin frá fæðingu Bjarna Benediktssonar forsætisráðherra á morgun, 30. apríl, og í tilefni af því hefur verið stofn-aður sjóðurinn Rannsóknarstyrkir Bjarna Benediktssonar. Verða fyrstu styrkir úr sjóðnum afhentir í Þjóðmenningarhúsinu á morgun. Markmið sjóðsins er að styrkja rannsóknir á þeim sviðum lögfræðinnar sem snerta innviði stjórnskipunarinnar og réttaröryggi borgaranna gagnvart leyfisvaldi og eftirliti stjórnvalda. Styrkir á svið hag- og stjórnmálasögu 20. aldar til okkar daga skulu veittir til að efla rannsóknir og dýpka skilning á umbreytingum í íslensku efnaþagsliði, stjórnmálum og utanríkismálum

á 20. öld. Árlega verða veittir allt að þrír styrkir á hvoru fræðasviði, einn upp á eina milljón og tveir 500 þúsund króna styrkir, og er markmiðið að sjóðurinn starfi í fimm ár.

BJARNI BENEDIKTSSON
RANNSÓKNARSTYRKIR

BOÐSKORT

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur
BJARNI BENEDIKTSSON 100 ÁRA

Hinn 30. apríl, klukkan 16.00, verður þess minnst með athöfn í Þjóðmenningarhúsinu við Hverfisgötu,
að 100 ár eru liðin frá fæðingu Bjarna Benediktssonar.

Í tilefni tímamótanna hefur verið stofnaður sjóðurinn Rannsóknarstyrkir Bjarna Benediktssonar til
að styrkja rannsóknir á sviði lögfræði og sagnfræði.

Við athöfnina, sem stjórnað er af Ragnhildi Helgadóttur, fyrverandi ráðherra, skýra formenn dómnefndu,
Anna Agnarsdóttir, sagnfræðiprófessor, og Róbert R. Spanó, lögfræðiprófessor, frá fyrstu rannsóknarstyrkþegum.

Jónas H. Haralz, fyrverandi bankastjóri, flytur ávarp og erindi flytja dr. Þór Whitehead, prófessor í sagnfræði,
og Ragna Árnadóttir, settur ráðuneytisstjóri dóms- og kirkjumálaráðuneytis.

Þá opnar Ólafur F. Magnússon, borgarstjóri, vefsíðuna www.bjarnibenediktsson.is sem er
á vegum Borgarskjallasafns.

Þóur er hér með boðið til athafnarinnar í Þjóðmenningarhúsinu kl.16.00, miðvikudaginn 30. apríl
og að þiggja veitingar að henni lokinni.

Stjórn sjóðsins
Rannsóknarstyrkir Bjarna Benediktssonar
Borgarskjallasafn

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjallasafn Reykjavíkur
BJARNI BENEDIKTSSON

100
ÁRA

Fræðimenn fengu 3,5 milljónir

■ Fimm styrkir veittir úr sjóðnum Rannsóknarstyrkir Bjarna Benediktssonar ■ Vefsíðan www.bjarnibenediktsson.is opnuð

Fyrstu styrkirnir úr sjóðnum Rannsóknarstyrkir Bjarna Benediktssonar voru afhentir við hátfölega athöfn í Pjóðmenningarhúsinu í gær, að upphæð samtals 3,5 milljónir króna. Við sama tækifæri var vefsíðan www.bjarnibenediktsson.is formlega opnuð.

Markmið sjóðsins er að styrkja rannsóknir i lögfræði og sagnfræði. Steft er að því að sjóðurinn starfi í fimm ár. Anna Agnarsdóttir, sagnfræðiprófessor og formaður dómnefndar vegna styrkja til rannsókná á svíði hag- og stjórnmalasögu, sagði að árlega yrðu veittir allt að þrír rannsóknarstyrkir á svíði hag- og stjórnmalasögu 20. aldar til okkar daga. „Peir skulu veittir til að efla rannsóknir og dýpka skilning á umbreytingum í íslensku efnahagslifi, stjórnmalum og utanríkismálum á 20. öld.“

Fjórar umsóknir bárust um styrki til sagnfræðirannsókná á svíði hag- og stjórnmalasögu 20. aldar til okkar daga. Ákvörðun úthlutunarnefndar byggist á faglegu mati, gæðum rannsóknarverkefnis, færni og reynslu umsækjanda til að stunda rannsóknir auk aðstöðu hans til að sinna verkefninu. Tvað umsóknir uppfylltu sett skilyrði. Skafti Ingimarsson, doktorsnemi í sagnfræði við hugvisindadeild Háskóla Íslands, hlaut eina milljón króna fyrir rannsóknarverkefnini. Visindarannsóknir á heilbrigðissviði – lagaumgjörð stjórnslu og réttarvernd þáttakenda.

valdsson, meistaraneimi í sagnfræði við hugvisindadeild Háskóla Íslands, hlaut 500.000 kr. styrk fyrir rannsóknarverkefnini. Öflun og úrvinnsla heimilda er varða leiðtogafundinn í Reykjavík 1986.

Þrír styrkir í lögfræði

Róbert R. Spanó, lögfræðiprófessor og formaður dómnefndar vegna rannsóknastyrkra í lögfræði, sagði að steft væri að því að sjóðurinn veitti árlega á árunum 2008 til 2012 allt að þrjá styrki til rannsókná á svíði stjórnslu og stjórnskipunarréttar. Sex umsóknir hefðu borist og ákveðið hefði verið að styrkja þrjú verkefni.

Trausti Fannar Valsson, lögfræðingur og doktorsnemi í sveitarstjórnarrétti við lagadeild Háskóla Íslands, hlaut styrk að upphæð einn milljón króna fyrir rannsóknaverkefni. Ölögbundin verkefni sveitarfélaga og er það liður í ritun doktorsritgerðar.

Margrét Vala Kristjánsdóttir, lektor við lagadeild Háskóla Íslands í Reykjavík og Ragnhildur Helgadóttir, prófessor við sömu deild, hlutu 500.000 kr. styrk fyrir rannsóknarverkefni. Inntak og beiting 15. gr. stjórnarskráinnar.

Oddný Mjöll Arnardóttir, prófessor við lagadeild Háskóla Íslands í Reykjavík, hlaut einnig 500.000 kr. styrk fyrir rannsóknaverkefni. Visindarannsóknir á heilbrigðissviði – lagaumgjörð stjórnslu og réttarvernd þáttakenda.

Morgunblaðið/Kristinn Ingvarsson

Fyrsti hópurinn Styrkþegar með formönum dómnefndu og þremur af fjórum börnum Bjarna Benediktssonar. Frá vinstrum: Björn Bjarnason, Róbert R. Spanó, Anna Agnarsdóttir, Reynir Berg Þorvaldsson, Trausti Fannar Valsson, Margrét Vala Kristjánsdóttir, Ragnhildur Helgadóttir, Skafti Ingimarsson, Oddný Mjöll Arnardóttir, Guðrún Bjarnadóttir og Valgerður Bjarnadóttir.

Gjöf Ólafur F. Magnússon, borgarstjóri í Reykjavík, þakkar fyrir hönd borgarinnar systkinunum Birni Bjarnasoni, Guðrún Bjarnadóttur og Valgerði Bjarnadóttur fyrir einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar.

Skjölín nýtast við ritun Íslandssögunnar

Eftir Ylfa Kristínú K. Árnadóttur
ylfa@mbl.is

Viðamikið einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar, fyrrverandi borgarstjóra og forsetisráðherra, var aðhent Borgarskjálasafn Reykjavíkur til varðveislu og eignar í gær. Ólafur F. Magnússon, borgarstjóri í Reykjavík, þakkar fyrir hönd erfingja Bjarna en í gær voru liðin 100 ár frá fædingu hans.

Við petta tilefni sagði Ólafur F. Magnússon að um afar merkilegt safn væri að ræða sem væri mikið að vöxtum og í því væri margan fráðleikinn að finna. „Ég tel að með þessu safni fái Borgarskjálasafnsins nú hörðum höndum við að skrá skjölín. Þú er að grófskrá þau en stefnt er að því að safnið verði fullskráð og aðgengilegt fræðimönnum 1. febrúar 2009.“ sagði hinn.

Að sögn Svanhildar vinna starfsmenn Borgarskjálasafnsins nú hörðum höndum við að skrá skjölín. Þú er að grófskrá þau en stefnt er að því að safnið verði fullskráð og aðgengilegt fræðimönnum 1. febrúar 2009.

Að sögn Svanhildar vinna starfsmenn Borgarskjálasafnsins nú hörðum höndum við að skrá skjölín. Þú er að grófskrá þau en stefnt er að því að safnið verði fullskráð og aðgengilegt fræðimönnum 1. febrúar 2009.

Mikilvæg heimild

Ólafur F. Magnússon borgarstjóri tók til mál sér að afhendingu lokinni

staklega heildstætt. „Safnið nær allveg frá æskuárum Bjarna. Til dæmis eru þarna í tilf fréttabréf sem hann hefur útbúið þegar hann var 8 til 12 ára. Síðan byrjaði hann í MR þegar hann var 12 ára og parna eru glósur frá menntaskóla-árunum, ritgerðir og síkt og ítarlegar dagbækur frá háskóla-árunum og allar glósur úr Háskólanum þegar hann var í lögfræðinámi. Þegar hann var 24 ára verður hann prófessor í lögfræði þannig að þarna eru kennslugögnum hans úr Háskólanum. Síðan eru skjöl frá öllum hans pólitísku ferli,“ sagði hinn.

„Einkaskjöl stjórnmalamanna eru mikilvægar heimildin um líf okkar og sögu. Þau gefa aðra mynd en opinber skjöl og auka oft og dýpka skilning okkar á einstökum atburðum og atburðarás. Jafnframt sýna þau oft betur en opinber skjöl hvaða rök lágu að bakí ákvörðunum og atburðum í sögum.“ Ólafur notaði tilefnið og valkti athygli á þeim möguleika að koma skjölum stjórnmalamanna í varðveislu á opinberum skjalasönum eins og Borgarskjálasafni, Pjóðverjar reyndar að undirbúa útrás herskips

Hernámsandstæðingurinn Bjarni

Eftir Steinþór Guðbjartsson
steinthor@mbl.is

D

r. Pór Whitehead, prófessor í sagnfræði, flutti erindi við athöfnina í Pjóðmenningarhúsinu í gær og sagði að kalla mætti það „Hernámsandstæðingurinn og bjóðvarnarmaðurinn Bjarni Benediktsson“.

Í erindi sínu greindi Pór frá stírðri sambúð breska setulíðsins við Bjarna Benediktsson borgarstjóra á fyrsta hernámsárinu og sagði að á fyrstu árum síðari heimsstyrjaldarinnar hefði Bjarni verið einn helsti talsmaður hlutleysis og bjóðernisjónarmiða.

I máli Pórs kom fram að samskipti Bjarna við Bretta hefðu verið óllu erfðari en samskipti hersins við þjóðstjórnina. Bretar hefðu byggt þúsundir herskála í Reykjavík án leyfis, sótt inn á veitukerfi bæjarins og valdið þannig vatnsskorti og auchess hefði verið deilt um rafmagnsverð til herbúðanna. Húsnaðisskortur var í bænum, ekki síst vegna leigu Bretta á húsnæði, og vildi borgarstjóri að þeir rýmdu ibúðirnar sem fyrst en fannst það ganga hægt. Ennfremur hefði herinn reist vígi viða um bænum og hefðu bæjarbúar óttast loftárasír Pjóðverja.

Deilt um flugvöllinn

Pór benti á að þegar Bjarni hefði verið kosinn borgarstjóri haustið 1940 hefðu Bretar óvænt byrjað að leggja flugvöll í Vatnsmýrinni. Bjarni hefði brugðist hart við og beðið Olaf Thors atvinnumálaráðherra að galla sett man gnæti til þess að fá Bretta til að hætta við flugvöllagerðina.

Flugvöllur myndi auka hættu af loftárasíum Pjóðverja og uggr væri í bæjarbúum vegna pessarar miklu hernaðarframkvæmdir í næsta nágrenni við byggðina. „Sómu dagana og Bjarni varaði við hattunni af flugvölinum, voru Pjóðverjar reyndar að undirbúa útrás herskips

Sagnfræði Dr. Pór Whitehead, prófessor í sagnfræði, flytur erindi sitt um Bjarna Benediktsson við athöfnina í Pjóðmenningarhúsinu.

frá Noregi suður í Atlantshaf, en óttuðust að breskar flugvöllar mundu ráðast á skipið þegar það farer um Grænlandshaf. Þær bjuggu sig þess vegna undir að senda stærstu sprengjuflugvöllar sínar til árasar á flugvöll, sem þær gerðu ráð fyrir að Bretar hefðu þegar lagt í Reykjavík. Stormur á Grænlandshafi forðaði Reykjavíkingum frá heimsókn þýsku flugvöllanna, en þær hefðu væntanlega reynt að kasta sprengjum sínum á einhver sýnileg skotmörk í bænum, þegar í ljós hefði komið að þær var enn enginn flugvöllur.“

Ólaf Thors tókst að miðla nokkuð málum um flugvöllargerðina um vetrarinn. Pór sagði að sátt bæjarins við Bretta hefði m.a. byggst á því að völurnum næði ekki yfir um 250 ha. „Pessi deila á milli Bjarna og hersins snertist ekki aðeins um skipan málá á stríðsárunum heldur um framtíðarhagsmuni bæjarins, eins og við gerum okkur betri grein fyrir nú að dögum heldur en lengst af síðustu öld. Flugvöllurinn var lagður og síðar stækkaður margfalt í andstöðu við bæjaryfirvöld, sem töldu hann standa í vegi fyrir æskilegri þróun byggðarinnar í framtíðinni.“

A svokölluðum Z-lista

Pór sagði að Bjarni hefði litid svo að Bretar hefði beitt Íslendinga ofeldi og hernámið væri hnækir fyrir sjálftæði, hlutleysi og þjóðarstolt Íslendinga. „Svo harðar voru deilur Bjarna hins vegar við herinn, þegar verst létt að öryggislið Bretra virðist hafa skráð hann um tíma á svokallaðan Z-lista yfir meinta Pjóðverjan, ef hættu væri að setja í gæslubúði, ef hættu væri að innrás Pjóðverja.“

BJARNI BENEDIKTSSON ALDARMINNING

Bjarni Benediktsson fæddist á Skólavörðustíg 11A í Reykjavík hinn 30. apríl 1908 en lést í eldsvoða í Konungshúsi, síðar ráðherrabústað á Pingvöllum aðfaranótt 10. júlí 1970. Hann var sonur hjónanna Benedikts Sveinssonar alþingismanns og Guðrúnar Pétursdóttur húsmóður. Atti Bjarni sex systkini, þau Svein, Péter, Kristjönu, Ragnhildi, Ólöfu og Guðrún.

Bjarni var tvíkvæntur, fyrri kona hans Valgerður Tómasdóttir, lést árið 1936 eftir aðeins eitt ár í hjónabandi. Kvæntist Bjarni síðari konu sinni, Sigríði Björnsdóttur, árið 1943 og átti með henni fjögur börn, Björn, Guðrún, Valgerði og Önnu. Sigríður fórst með manni sínum í eldsvoðanum á Pingvöllum og einnig barnungur dóttursonur þeirra, Benedikt Vilmundarson.

Bjarni ólst upp í Reykjavík, gekk þar í barnaskóla en tók inntökupróf í Menntaskólanum í Reykjavík árið 1920 og lauk þaðan stúdentsprófi árið 1926, 18 ára að aldri.

Ragnhildur Ólafsdóttir frá Engey, móðuramma Bjarna, rak til ársins 1919 kúabú á Háteigi í Reykjavík og var Bjarni kúasmali hjá henni og rak kýrnar inn í Fossvog á morgnana og sötti þær á kvöldin. Þá var hann nokkur sumur í fiskvinnu á Innra-Kirkjusandi, þar sem Bjarni, af hins var verkstjóri. Hann var í sveit hjá Guðmundi Ólafssyni, ömmubrður sínum, á Lundum í Stafholstungum. Þá var hann í síld á Siglufríði á námsárum sínum.

Bjarni settist í lagadeild Háskóla Íslands og lauk cand. juris-prófi árið 1930 með hæstu einkunn sem þá hafði verið gefin. Árin 1930 til 1932 stundaði hann frammaldsnám í stjórlagafraeði við háskóla í Berlín og Kaupmannahöfn. Hann varð heidursdoktor í lögfræði 1961 við Háskóla Íslands.

Er Bjarni sneri aftur til Íslands árið 1932 var hann skipaður professor í lögfræði við Háskóla Íslands, aðeins 24 ára. Hann létt af því embætti en hann tók við starfi borgarstjóra í Reykjavík árin 1940-1947. Hann hafði þá setið í bæjarstjórn Reykjavíkur fyrir Sjálfstæðisflokkinn frá 1934.

Bjarni gegndi starfi ráðherra í rúma tvo áratugi, lengst allra Íslendinga til þessa. Hann var utanríkis- og dómsmálaráðherra 1947-1949, utanríkis-, dóms- og menntamálaráðherra 1949-1950, utanríkis- og dómsmálaráðherra 1950-1953, dóms- og menntamálaráðherra 1953-1956, dóms-, heilbrigðis- og iðnaðarmálaráðherra 1959-1963 (forsætisráðherra í veikindaföllum Ólafs Thors september til desember 1961) og forsætisráðherra frá 1963 til dauðadags.

Hann sat í bæjarstjórn Reykjavíkur 1934 til 1942 og á alþingi sem þingmaður Reykvikings frá 1942 til 1970. Sjá nánar um stjórnmalastörf.

Pau þrjú ár sem Bjarni sat ekki í ráðherrastól, 1956-1959, var hann einn ritstjóra Morgunblaðsins. Hann tók þátt í starfi fjölmargra nefnda og ráða, þæði á vegum Reykjavíkurborgar og ríkisins. Hann var mikilvirkur í starfi Sjálfstæðisfloksins, í miðstjórn frá 1936, varafmaður frá 1948 og formaður floksins frá 1961 til dauðadags. Ennfremur var hann stjórnarformáður Almenna bókafélagsins frá stofnun þess árið 1955 til ársins 1970. Auk þess sat hann í stjórnnum Eimskipafélags Íslands, Árvakurs og Sparisjóðs Reykjavíkur og nágrennis um margra ára skeið.

Bjarni skrifaði fjölda greina og rita, meðal annars um íslenska stjórlagafraeði, stjórnmalasögu, réttarfar, utanríkismál, varnarmál og störf alþingis.

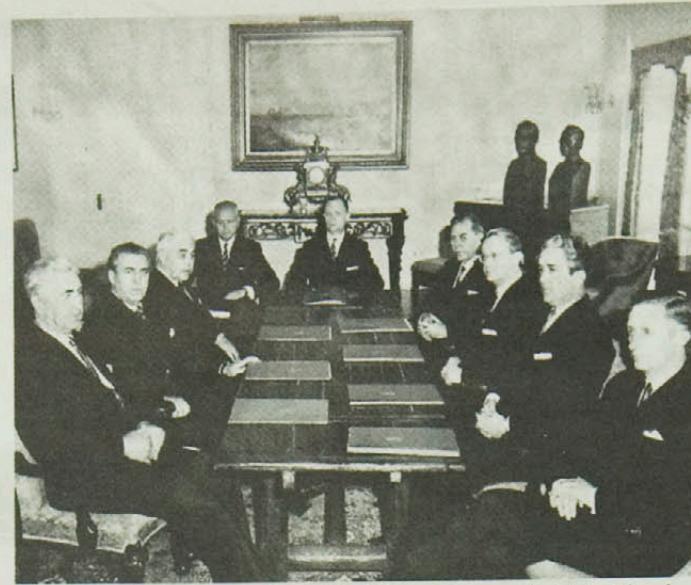
Morgunblaðið/Ólafur K. Magnússon

Fjölskyldan saman komin er Björn útskrifaðist sem stúdent árið 1964. Guðrún, Björn og Valgerður standa en Anna situr hjá foreldrum sínum.

Bjarni ræðir við Dean Acheson sem var utanríkisráðherra Bandaríkjanna á árunum 1949-1953. Hann hafði örðum fremur frumkvæði að stofnun Atlantshafsbandalagsins.

Ríkisráðsfundur. Frá vinstri: Ingólfur Jónsson, Jóhann Hafstein, Bjarni Benediktsson, Birgir Thorlacius, forseti Íslands Kristján Eldjárn, Emil Jónsson, Gylfi P. Gíslason, Eggert G. Þorsteinsson og Magnús Jónsson.

Bjarni undirritar stofnsáttmála Atlantshafsbandalagsins fyrir hönd Íslendinga 4. apríl 1949. Thor Thors sendiherra til vinstri.

AFBURÐAMAÐUR OG ÖRUGGUR LEIÐTOGI

En frelsi og sjálfstæði er sá afluvali sem Íslendingum hefur bezt dugað. Ef við sjálf dugum heirri háleitu hugsjón, mun Íslandi vel vegna, bæði í bráð og lengd.“

Með þessum orðum lauk Bjarni Benediktsson setningarræðu sínum á Landsfundi Sjálfstæðisfloksins í Háskólabíónum haustið 1969. Við Kjartan Gunnarsson, síðar framkvæmdastjóri floksins, sáum hlíð við hlíð og hlýddum á þessa merku ræðu, sem flutt var þegar aðstæður voru mjög mótdrægar í íslenskum þjóðarbúskap. Hún varð okkur báðum minnisstað, eins og raunar allur þessi fyrsti landsfundur okkar.

Pví miður kynntist ég ekki Bjarna að gagni, en mér eru minnisstað úr æsku þau fáu skipti sem ég hitti hann: Á SUS-þingi á Blönduósí í september 1969, á klúbbfundi Heimdalárrar síðar þann vetur og sunn verði mættumst nokkrum sinnum á Eiríksgötunni, hann á leið til vinnu eftir matarhlé en ég á leið heim úr Menntaskólanum.

Bjarni Benediktsson var afburðamaður. Pótt hann felli frá aðeins 62 ára gamall ná stjórnálaafskipti hans yfir 40 ára skeið. Við hið sviplega fráfall Bjarna 10. júlí 1970 var hann óumdeildur leiðtogi íslenskra stjórnála, mikilsvirtur landsfaðir.

Bjarna Benediktssyni voru í vöggugjóf gefnir mikilir sálarkraftar. Námsgáfur hans, dómgreind, kraftur og áræði voru einstæð. Pessar gjafir voru fóstraðar við fágætlega hagfellrar aðstæður því að foreldrar hans, Guðrún Pétursdóttir frá Engey og Benedikt Sveinsson ritstjóri, síðar alþingismáður og loks bóka- og skjalvörfur, voru mikilir skörungar sem örvudu börn sín og stæltu á alla lund í æsku. Til heirra sótti Bjarni hið kjarnmikla og hreina mál sitt, bæði í ræðu og riti, ást sína á íslenskri sögu og þjóðernismetnað.

Fraðimaður

Bjarni varð fyrst mikill fraðimaður í lögfraði, einkum á svíði stjórnskipunarrettar. Námsferill hans var glæsilegur, hann lauk stúdentsprófi 18 ára gamall árið 1926 og lögfraðíprófi 22 ára með haestu einkunn sem gefin hefur verið. Að því loknu hélt hann til framhaldsnámsins í stjórnlagrafraði og var aðallega í Berlin á miklum umbratímum í þýskum stjórnálum, 1930-1932. Á efna hafa hörð átök þess tímá dýpkað stjórnálaloporska Bjarna en hann hafði þá þegar tekið skýra aðstöðu með lýðræðisflunum og hvíkaði aldrei frá þeiri grundvallarafstöðu. Bjarni varð svo professor í lögum við Háskóla Íslands 1932, aðeins 24 ára gamall. Sem háskólenkennari ritarinni hann margt í sérgreininni. Má finna margt af því í ritgerðasafni hans, Landi og Líðveldi. Mesta verk hans er þó vafalitid ritinn Deildar Alþingis sem kom út 1939 og ber vitni mikilli heimildaleit og rannsóknarvinnu. Óguð vinnubrögð einkenndu stórf Bjarna alla tíð og reynslan af fræðistörfum hefur áreiðanlega auðveldar honum að setja sig inn í flókin polítið vandamál síðan meir og greina hvernig mætti leysa úr þeim.

Vegna framúrskarandi lögfraðiþekkingar sinnar varð Bjarni lögfraðilegur ráðgjafi Þjóðstjórnarinnar, sem tók við völdum í aðdraganda heimsstyrjaldarinnar. Í kjölfar hernameins Bretta 1940 var við ýmis vandasöm verkefni að fasta á svíði stjórnskipunar og

þjóðaréttar. Bjarni skipaði sér snemma í sveit þeirra sem vildu ganga sem fyrst til fullra sambandssslita við Dani á grundvelli sambandslagasáttmálanum frá 1918, en hernám Danmerkur gerði það mál óneitanlega flóknara en ella hefði verið. Ræða hans, Líðveldi á Íslandi, sem flutt var á landsfundi Sjálfstæðisfloksins á Pingvöllum 18. júní 1943, ári fyrir líðveldisstofnun, þótti stórmerkileg og hafði mikil áhrif í því máli.

Framkvæmdamaður

Kennsluferli Bjarna í Háskólanum lauk síðla árs 1940 en hann varð borgarstjóri í Reykjavík. Hann hafði verið kjörinn í borgarstjórn 1934, aðeins 26 ára gamall, og var því gjörkunugur borgarmálum er hann tók við borgarstjóraastarfinu. Ástandi í Reykjavík var harla óvenjulegt er Bjarni tók þar við forstu. Í borginni voru þúsundir breskra hermannar og flest á hverfanda hveli. Mesta afrek Bjarna í borgarstjóratíð hans voru framkvæmdir í hitaveitumálum. Þá var heitt vatn sótt upp að Reykjun í Mosfellsdal og leitt til Reykjavíkur. Petta var einstætt fyrirtæki og framkvæmdirnar settu mjög svip á bæinn. Jafnframt þessum umsvifum urðu miklar breytingar í þjóðlinu sem skiptu miklu fyrir þróun Reykjavíkur.

Eftir stöðunum og höft á fjórða áratugnum urðu leysingar í kjölfar stríðsáttakanna í Evrópu. Fólk streymdi af landsbyggðinni, frá smáum búum og fátækt, og leitaði betri kjara í vexandi höfuðborg. Má rétt gera sér í hugarlund hve annasamt starf borgarstjórans í Reykjavík hefur verið á þessum umbrotaárum. Pessi eldskírn Bjarna í stjórnálum aflaði honum virðingar og vinsælda.

Hart var þó að honum sótt. Minnstu munadí i borgarstjórnarkosningunum 1946, en þá nutu sósíalistar vinsælda um stund eftir lok styrjaldarinnar. En Bjarni stóð þá atlögu og sjálfstæðismenn heldu meirihluta sínum í höfuðborginni. Í borgarstjóratíð sinni sýndi Bjarni að hann var ekki aðeins akademískur fræðimaður heldur ekki síður oflugur framkvæmdamaður sem leysti skjótt og vel aðkallandi vandamál venjulegs fólks í alls konar aðstæðum.

Stjórnálamaður

Það var augljóst, eftir starfsferil Bjarna Benediktssonar sem borgarstjóra, að hann yrði fljött kallaður til ábyrgðarstarfa í landsstjórninni. Hann hafði verið kjörinn alþingismáður 1942 fyrir Sjálfstæðisflokkinni í Reykjavík og varð brátt helsti samverkamaður Ólafs Thors, formanns floksins. Eftir skipbrot nýskópunarstjórnarinnar, þegar kommúnistar hurfu úr stjórninni út af öryggismálum og líðræðisflokkarnir tóku höndum saman snemma árs 1947, varð Bjarni foringi Þjóðstæðismanna í ríkisstjórninni og fór með utanrikis- og dómsmála.

Meginviðfangsefni Bjarna varð staða Íslands í nýjum heimi sem skapaðist að lokinni síðari heimsstyrjöldinni. Hvar átti Ísland að skipa sér í sveit? Svar Bjarna var skýrt: með líðræðisríkjum Vesturlanda. Á herðum hans hvíldi sú erfið og umdeilda ákvörðun fyrir Íslendinga að ganga í Atlantshafsbandalagið og síðan að veita Bandaríkjumónnum aðstöðu til landvarna á Íslandi. Þá var hardast að hon-

um sótt. Bjarni var umdeildasti stjórnálamaður landsins, dáður fyrir hugrekki af fylgismönnum sínum en rægður miskunnarlaust af andstæðingum. Það er fróðlegt nú, meira en hálfrí old síðar, að lesa um atburðina frá 1949 og 1951. Sagan sýnir að það sem Bjarni Benediktsson sagði á þessum árum reyndist rétt. Honum skeikaði aðeins í því að ógnarstjórn kommunista í Sovétríkjunum var miklu skelfilegri og grammari en honum og mörögum stjórnálamónnum á Vesturlöndum gat til hugar komið. Fagurgalinn hér heima í málþípum einræðisherranna í Kreml á þessum tímum er fyrir okkur nútímafólk eitt furðulegasta fyrirbæri síðari tímum. Ætla miklu reið að Íslendingar fylgdu farsala leið á valögum tímum í Evrópusögunni. Enginn einn maður á meiri heiður af því en Bjarni Benediktsson.

Vegur Bjarna óx jafnt og þétt í Sjálfstæðisflokknum. Hann varð sjálfssagður varaformáður Sjálfstæðisfloksins er Pétur Magnússon féll frá 1948 og loks kjörinn formaður floksins 1961 er Ólafur Thors dró sig í hlé. Enginn hefur gegnt ráðherrastörfum lengur en Bjarni Benediktsson, í rúm 20 ár. Hann var lengi dómsmálaráðherra og beitti sér fyrir merkum nýjungum í þeim málaflokkki, en líka menntamálaráðherra um tímum og för einnig með iðnarmál í nokkrum ár. Bjarni tók svo við forstæðir Ólafs, en síðar að fullu er hann dró sig endanlega í hlé í nóvember 1963.

Landsfaðir

Bjarni varð því lengst af leiðtogi Viðreisnarstjórnarinnar sem átti svo farsælan þátt í endurnýjun íslensks atvinnu- og fjármálaflisins á árunum um og eftir 1960. Eitt af afrekum Bjarna sem forstæðir Ólafs var að skapa grundvöll fyrir meiri stöðugleika á vinnumarkaði. Júní-samkomulagið svokallaða, sem gert var við verkalýðshreyfinguna árið 1964, var mikil heillaspor og skapaði Bjarna jafnframt mikil traust meðal forystumanna verkalýðshreyfingarinnar. Um það vitna þeir í minningargreinum við fráfald hans. Pótt margt hafi breyst á vinnumarkaði frá 1964 en jafn-mikilvægt og þá að traust ríki í samskiptum stjórnvalda og aðila vinnumarkaðarins.

Viðreisnarstjórnin bjó við blómlegar aðstæður fram eftir 7. áratugnum. Þá voru veltu- og framfaráar, en svo síði rækilega í bakseglum. Flest varð mótdráegt, aflat-samdráttur, verðfall á útflutningsafurðum og hardindi til lands. Ríkisstjórnin beitti sér fyrir stofnun Landsvirkjunar 1965 í samstarfi við Reykjavíkurborg, samningur var gerður 1966 við Alusuisse um byggingu álvors í Straumsvík og í tengslum við hann ráðist í fyrstu stórvirkjun á landinu, í Pjórsá við Búrfell. Um þessi mál urðu einhver mestu pólitísku átok frá komu varnarliðsins. Fór stjórnarandstaðan á Alþingi, Frámsóknarflokkur og Alþýðubandalag, hamförum, þótt ekki jafnaðist á við andstöðu sömu aðila við EES-samninginn rúmum aldarfjórðungi síðar. Afstaða stjórnarandstöðuflokkanna í báðum þessum málum er flestu fólk óskiljanleg í dag. Forystumenn Viðreisnarstjórnarinnar 1966 hvíkuðu þó ekki heldur stýrðu stóriðjumálinu í

höfn, þjóðinni til mikilla heilla. Undir lok áratugarins náðu aðilar á vinnumarkaði samningum um nýtt lifeyrissjóðakerfi, sem í dag er ein af undirstöðum öflugs efnahags þjóðarinnar og vekur athygli viða um lönd. Sú stoð, sem var viðreisnarstjórninni mjög að skapi, styrkir svo sannarlega efnahagslegt frelsi og sjálfstæði þjóðarinnar á erfiðum tímum eins og heim sem nú ganga yfir á alþjóðlegum fjármálamörkuðum.

Enginn efi er á því að síðustu árin bar Bjarni höfuð og herðar yfir aðra stjórnálamenn Íslands. Ólikt mörgum stjórnálum fyrir og síðar var hann lítið gefinn fyrir hástemmdar yfirlýsingar en hvenær sem hann tók til máls var hlustað grannt enda var þá talað af alvöru og viti. Í dægurþrasi stjórnálmannana, þar sem menn keppast við að vinna litla sigra frá degi til dags, vill það oft gleymast að yfirvegun og stefnufesta duga best þeim sem falin hafa verið ábyrgðarstörf fyrir land og þjóð. Föst og örugga tók Bjarna í landsmálu meðan öldurótið var mest gerði hann að ótvíræðum foringja, landsföður ef svo má segja.

Það var mikil reiðarslag fyrir þjóðina þegar slikur forystumaður var hrifinn brott á einni nótta. Það jök sársaukann að í slysinu á Pingvöllum í júlí 1970 fórust einnig eiginkona Bjarna, Sigríður Björnsdóttir, og ungr dóttursonur heirra, Benedikt Vilmundarson. Þjóðin var harmi slegin.

Bjarni var um sína daga mikill áhugamaður um íslenska sögu og menningu. Hann var áhrifamikill ritstjóri Morgunblaðsins 1956-1959, er hann var utan ríkisstjórnar, og árum saman skrifaldi hann Reykjavíkurbréf þess blaðs, greinar sem vöktu mikla athygli. Enn fremur ritaði Bjarni greinar í blöð og tímárit um margs konar söguleg efni. Söguþecking hans var mikil, hann var afar ritfær og hlaut móðurmálsverðlaun Björns Jónssonar á sinni tíð. Bjarni átti mikinn þátt í stofnun Almenna bókafélagsins og létt sig störf þess miklu skipta.

Bjarni Benediktsson skar sig úr fjöldanum með skýrum hætti. Ekki aðeins fyrir óvenjulegt andlegt atgervi og áhrifamátt, heldur vakti flest við hann athygli samtíðarmanna. Rödd hans var djúp og málbeiting fremur sérstæð og áhrifamikil. Bjarni var skapaður mikill, hardur í horn að taka ef svo bar undir, og ræðuskörungur svo að af bar. Flestum sem um ævi Bjarna hafa ritað ber saman um að hann hafi mjög mildast með árunum. Eldmóðurinn, sem einkenndi hann meðan hann var borgarstjóri og síðar er hann tókst á við kommúnista um stöðu Íslands, vék fyrir mildara yfirbragði þegar þeim átökum lauk. Þeir sem gerst þekktu hann sögðu hann vera traustan vin, góðgjarnan, hlyjan og gamansaman.

Við sjálfstæðismenn höfum átt því láni að fagna í næri 80 ára sögu Sjálfstæðisfloksins að hafa átt framúrskarandi forystumenn, sem borði hafa hina frjálslyndu og þjóðlegu stefnu floksins fram þjóðinni til framdráttar. En þjóðin öll getur verið stolt af því að hafa átt Bjarni Benediktsson sem forystumann. Minning hans mun lifa meðan land byggist.

Geir H. Haarde, forstæðir Ólafs Þjóðarinnar

„FÆTUR DJÚPT Í FORTÍÐ STÓÐU“

28. apríl 2008

Sjálfstæðisflokkurinn verður áttraður á næsta ári og saga hans er um margt glæsileg. Hann er auðvitað allt annar flokkur en hann var í öndverðu, sem betur fer. Það segi ég ekki vegna þess að Sjálfstæðisflokkurinn hafi verið afleitun flokkur eða gallaður í upphaf síns ferils heldur vegna þess að viðfangsefni flokksins hafa breyst og hann með þeim. Og þau viðfangsefni hafa flest breyst til batnaðar og flokkurinn auðvitað haft þar síð áhrif. Það er sjálfsagt að fara mjög varlega í að eignfærð einum flokki umfram annan það sem best hefur tekist til á Íslandi, enda er slikt bókhald ekki auðvelt og verður alltaf umdeilanlegt, hversu samviskusamlega sem það er fært. En hitt er aftur svo augljóst að ekki þarf um það að deila að þjóðfélagabreytingarnar á Íslandi hafa miklu fremur verið í anda Sjálfstæðisflokksins en annarra flokks.

Kommúnistaflokkurinn og flokkur sósialista voru lengi á ysta kanti andstæðinga Sjálfstæðisflokksins og því fór fjarri að sliðir flokkar seju drauma sína rætast. Peirra draumar voru reyndar martröð allra frjáls huga manna. Flokkur jafnaðarmanna getur betur við unað.

Framsóknarflokkurinn, sem löngum var stærstur andstæðinga Sjálfstæðisflokksins, sá á bak Samvinnuhreyfingunni og með henni fór lykilstaða flokksins í íslenskum stjórnsmálum.

Allt betta langa skeið hefur Sjálfstæðisflokkurinn verið stærstur flokka, best skipulagður og lengst af hefur hann sýnt stefnu sinni mikla trúfestu. Og um drjúgan hluta þessa tíma héldu þeir um stjórnartauma flokksins Ólafur Thors og Bjarni Benediktsson. Ólafur Thors gegndi langlengst allra formennsku í Sjálfstæðisflokknum, en Bjarni miklu skemur. Þó finnst mér rétt að nefna þá til sögunnar saman. Ólafur Thors var vissulega ætið óskoraður foringi Sjálfstæðisflokksins og mjög dáður af sínu liði. Bjarni var framán af sínum ferli umdeildari maður og hafði ekki pá sérstöku kosti né þann ljóma sem helst

ófluðu Ólafi alþýðufylgis. En þeir bættu hvor annan svo vel upp, Ólafur og Bjarni, að ekki varð á betra kosið. Og þegar sjálfstæðismenn sitja saman á góðri stund og reifa sögu sína tek eg eftir því að enn í dag eru þeir nefndir til sögunnar saman Ólafur og Bjarni.

Og hver er skýringin á þessu? Hún er sú m.a. að áður en formlegt samstarf þeirra hófst sem formanns og varaformanns hafði Bjarni verið öflugur borgarstjóri á örlegu umbreytingarskeiði og sem slíkur einn mesti þungavigtarmaður flokksins. Hann var einnig ráðherra lengst af. Utan stjórnar var hann skamma hríð, en þá ahrifamikill ritstjóri Morgunblaðsins. Hann var helsti stjórnlagafraðingur landsins og veitti það honum að sterka stóðu á þjóðpinginu. En svo mikil áhrif sem allt þetta hefði faert hverjum manni þá réði það úrslitum, hvað Bjarna varðaði, hvílíka persónu hann bar. Hann hafði verið afþurðnaður, vinnusamur með eindænum, kappfullur og stjórnasamur og með alla sína hluti á hreinu. Fáir þekktu betur sögu lands og þjóðar en Bjarni. „Fætur djúpt í fortíð stóðu“ sagði Hannes Hafstein um Jón Sigurðsson og gat það eins gilt um Bjarna. Hann var ættfróður, frændrækin og orðheldinn. Og það sem mestu skipti í þessu samhengi, hann atti fullt erindi í stjórnsmálum. Nú lífa margir, sem slíkum störfum sinna, nánast fyrir hvern dag og telja sig hafa náð árangri ef þeir standa framarlega á vinsældalista fjölmöla í lok hans og skima eftir baráttumálu í skoðanakönnum. Bjarni var annarrar gerðar og hann var því ómetanlegur maður fyrir flokk sinn á meðan enn var keppt í þungavigt í íslenskum stjórnsmálum. Það stóðu honum fáir á sporði í rökræðum, en hann gaf lítið fyrir fagurgala og lýðskrum á lægstu nótum. Það er reyndar hafi fyrir satt að Ólafur Thors, prát fyrir leikraeña tilburði sína og gamansemi, hafi undir niðri verið mikill alvörumaður og það fundu vinir hans. Og Bjarni, sem var fmynd hins þungamalega stjórnsmálamanns, sem ekkert hagg-

aði, gat í góðum hópi sýnt á sér allt aðra hlið. Morgum virtist hann snöggur upp á lagið og litið fyrir smásmyglalist og kjaftakjass og allt það sem nútímastjórmálmanninum er svo mikilvægt. Þegar minnist þess sem ungr maður að menn töludu af ástuð um Ólaf Thors og galsa hans og tilsvör, en af virðingu og jafnvel ótta um Bjarna. Og þar sem Bjarni stóð í eld-línumi og þar sem heitast brann á mónum, svo sem eins og þegar átti að tryggja öryggi og varnir þjóðarinnar í výlendum heimi, gat sú mynd sem andstæðingarnir drógu upp af Bjarna Benediktssyni verið ófogur og fráhrírandi, svo ekki sé meira sagt. Hann var Bandaríkjaleppurinn, hinn líualegi landráðamaður, sem einskis sveifst til að kæfa nýfengið sjálfstæði landsins í fæðingu og fera það ógnaröflum á silfurfati. Og slíkur maður hlaut að hafa illt og auðvirðilegt lundarfar. Pessi maður sagði Þjóðviljinn, sem fyrst brosti á ævi sinni sjó ára, þegar Pétur bróðir hans settist á eldavélina. Slíkum manni var trúandi til alls. Óg þar fram eftir götunum var skrifad og skrafad. En þegar fram liðu stundir var talio að Bjarni hefði róast og mildast. Hitt var ef til vill sönnu nær, að umræðan í þjóðlífum hafði róast og menn almennt séð mildast og Bjarni loks notið sammmælis. Það er óumdeilt að Bjarni létt finna vel fyrir sér þegar þörfin var brýnust og vék seint úr vegi, og allra síðast fyrir ofbeldi og ógrunum. Að síðustu árum hans var óld orðin önnur og spár um að Ísland yrði fyrir hans meðalögöngu í raun aðeins leppriki Bandaríkjanna og ófrjálst upp frá vararsammingum og Nató-aðild reyndist firra eins og Bjarni hafði ætið sagt. Landráðabrigsl og þjóðarsvik fylgdu fremur þeim sem stórvartastir höfðu verið en þeim sem fyrir þeim urðu. Og smáan saman urðu verkefni stjórnsmálamanna með öðrum brag og baráttan ekki upp á líf og dauða. Ágreiningsefnin voru enn til staðar býsna fyrirferðarmikil, hvort sem þau snertu stóriju eða endurskipulagningu efna-hags- og atvinnulífs en það var helst að land-

helgismál gætu lokkað landráðastimpilinn út úr glatkistum gamals tíma. Að þeim frátdoldum voru stjórnsmálum orðin likari því sem síðar varð. Bjarni hafði vissulega notið sín og aldrei brugðið hófsemi og stillingu meðan baráttan var sem hörðust og illskeyttust en hann naut sín enn betur núna. Pekkingu hans og minni var viðbrugðið og jafnvel andstæðingar hans gátu ekki leynt að dáum sinni á þeim þáttum í fari hans. Rökræður um flókin álitaefni áttu því vel við Bjarna. Kann ég ekki dæmi þess að hann hafi farið brotinn úr slíkum snerrum. Og þótt Bjarni hefði aðeins litillega lagað sig að kurteisishjali kunningjasamfélagsins og væri sem fyrir frábítinn vinsældakapphlaupi var hitt allra manna mál, að meira halda væri í orðum hans en flestra annarra manna. Viðsemjendur, jafnt vini sem andstæðingar, gátu treyst því að Bjarni hlypi aldrei frá sínum samningum og hefði aðl og vilja til þess að vinna ákvörðunum sinum stuðnings innan sins flokks, jafnvel þótt andstæðra kynni í upphaf að vera nokkur.

Pessi eiginleiki forsætisráðherrans, formanns Sjálfstæðisflokksins, var höfuðforsenda þess að oft tókst svo vel að ná sátt á milli andstæðra afla um brýn hagsmunamál þjóðarinnar á síðustu árum forustuskeiðs Bjarna Benediktssonar í íslenskum stjórnsmálum. Til viðreisnarárárranna er enn litid sem upphafs nýrra tíma í íslensku þjóðlifi.

Endalokin urðu örlagabruningin og óvænt og öllum harmsefni. Einhver kynni að rekja til þess að ferill Bjarna hafi ekki verið rakinn með gagnrýnum hugarfari, svá umdeilt sem hann longum var. Hitt er þóliklegra að fáir stjórnsmálamenn síðustu aldar þyldu betur slíka skoðun. Hann var á sinni tið ósérdrægur maður, hreinskaptinn og heill og fór aldrei dult með skoðanir sínar eða stefnu. Kastljós sögunnar hefur einmitt staðfest þetta og hann mun því lengi njóta sín í því ljósi.

Davíð Oddsson, formaður
Sjálfstæðisflokksins 1991-2005.

Morgunblaðið/Olafur K. Magnússon

Í ræðustu Alþingis árið 1966. Bjarni var forsætisráðherra frá 1963 til dauðadags.

Morgunblaðið/Olafur K. Magnússon

Einar Olgeirsson ávarpar Alþingi snemma á sjötta áratugnum. Ráðherrarnir Bjarni Benediktsson og Ólafur Thors hlyða á.

Morgunblaðið/Olafur K. Magnússon

20 ára afmæli Atlantshafsbandalagsins. Með Bjarna á myndinni eru Willy Brandt, kanslari Vestur-Pýskalands, og Richard Nixon Bandaríkjaforseti.

Í ÖFUGU HLUTFALLI VIÐ MÆLGINA

Víð Bjarna Benediktsson átti ég aldrei orðastað og kynntist honum þar af leiðandi aldrei í eigin persónu. Hann er mér hins vegar minnisstæður frá skólaárum. Rétt eins og aðrir Íslendingar hef ég einfaldlega lifað með þeim pólitísku arfi sem hann skildi eftir sig. Að vísu má vera að sú nánd hafi verið nokkuð áleitnari fyrir það að vera um stund einn af eftirmónum hans á þremur stólum á stjórnsmálavettvangi.

Ein setning úr ritgerð hans um þætti úr fjörutíð ára stjórnsmálasögu, sem hann lauk við að skrifa skómmu fyrir slysíð á Pingvöllum, greip af einhverjum ástæðum þá þegar huga minn meir en margt annað sem ég hafði lesið um stjórnsmál. Par sagði hann um virðingu smáþjóða á alþjóðavettvangi að hún stœði yfirleitt í öfugu hlutfalli við mælgji þeirra.

Pessi orð eru í senn yfirlætislaus og kjarnyrt. Fyrir mér eru þau hins vegar eins konar útskýring á áhrifaríki Bjarna Benediktssonar í íslenskum stjórnsmálum. Um það er ekki deilt þó að skoðanir hafi verið skiptar um athafnir

hans og stefnumið eins og gengur og gerist í hita stjórnsmálaráttu.

Svo er hitt að ekki er víst að þessi orð hofði en til fólks. Allt tént er það svo að orðaflaumur sýnist oft og tóðum meira metinn nú um stundir en merking þess sem sagt er. Mælgji er gjarnan höfð meir í hávegum en mælsa. Stillþykir merkilegri en innihald þess sem gert er. Hismið er riflegar metið en kjarninn. Pegar þeirra tímamóta er minnst að öld er frá fæðingu Bjarna Benediktssonar getur tæplega farið hjá því að þau veki upp nokkra eftirsjá með því að nái virðið ekki vera sama spurn eftir hispursleysi og fastmótuðum gildum í stjórnsmálaráttunni og á þeirri tíð.

Tími Bjarna Benediktssonar sem forystumanns Sjálfstæðisflokksins um langa hríð, formanns hans og forsætisráðherra Íslands kemur mér á þann veg fyrir sjónir að þar hafi farið stjórnsmálamáður sem vissi hvað hann vildi fyrir þá sök að hugmyndaheimur hans var skýr. Hann fór ekki mikil að leið einfaldlega vegna þess að hann var glögguð á strikið sem

styrk til að skynja að full aðild Íslands að sam-tökum þeirra þjóða sem stóðu vörð um frelsi, mannréttindi og óhindruð viðskipti voru Íslandi nauðsynleg. Hann vissi að aðlögun að nýjum aðstæðum þar sem Ísland deildi örlögum með öðrum þjóðum til að verja lýðréttindi og frjálsa verslun var verðugur málstaður.

I stjórnsmálaráttu þess tíma var ekki nóg að skynja hvað Íslandi var fyrir bestu. Aðstæður voru með þeim hætti að vilja stáls þurfti til þess að gera að veruleika það sem skynsamlegast var. Á þessum minningadegi er ástæða til að meta maklega að sá vilji var til þegar á reyndi. Um leið er holtt að hafa hugfast að virðing einstaklinga í stjórnsmálum jafnt sem smárra þjóða stendur yfirleitt í öfugum hlutfalli við mælgji þeirra. Áhrifin ráðast af því sem til málanna er lagt.

I knotskurn er þetta það sem stjórn-málasaga Bjarna Benediktssonar segir mér.

Þorsteinn Pálsson formaður
Sjálfstæðisflokkurinn 1963-1991

SAMTÍMINN OG HUGMYNDIR BJARNA BENEDIKTSSONAR

Gætir áhrifa Bjarna Benediktssonar í stjórnmálabárttu okkar daga? spurði einn viðmælandi minn í vetrur, þegar í tal barst að á þessu voru væru 100 ár liðin frá fæðingu hans. Pessi spurning hefur orðið mér umhugsunarefní síðan.

Pað er ekki oft að áhrifa stjórnálamanna gæti að nokkru ráði, þegar þeir eru horfnir af vettvangi. Þó má segja, að við munum eftir Jónasi Jónssyni frá Hriflu, þegar við fórum um landið, vegna þess að viða má sjá reisuleg mannvirkni, sem hann beitti sér fyrir, að voru byggð, þegar völd hans voru sem mest.

Um Bjarna Benediktsson má hins vegar segja, að stefnumarkandi hugmyndir hans hafa lífð góðu lífi löngu eftir hans daga.

Bjarni átti mestan þátt í að marka þá utanríkisstefnu, sem við höfum fylgt alveg frá stríðslökum. Sú utanríkisstefna byggðist á nokkrum grunnþáttum, aðild að Atlantshafsbandalaginu, varnarsamningnum við Bandaríkin, nánú samstarfi við önnur Nordurlönd og þátttökum í starfi Sameinuðu þjóðanna.

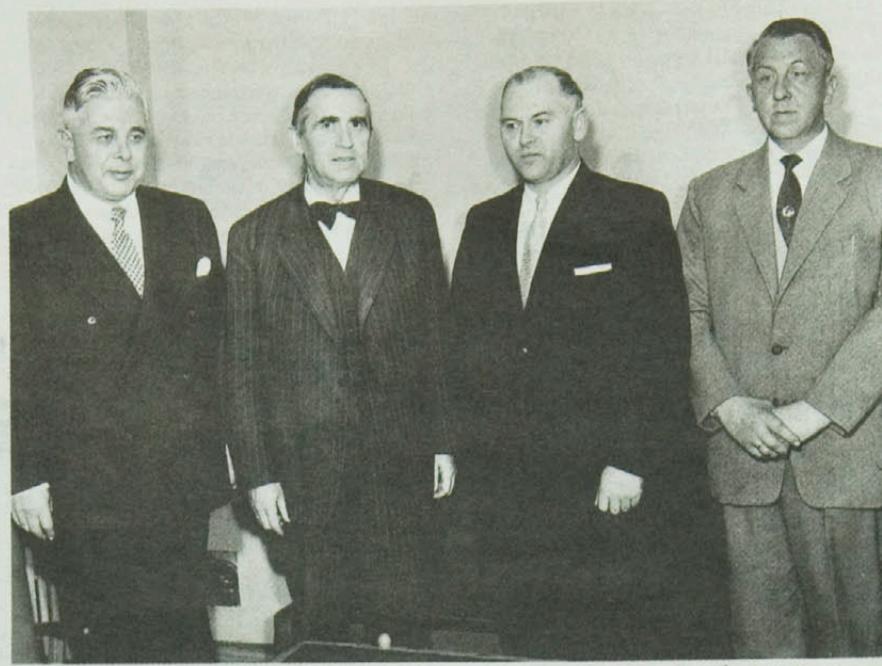
Pessi utanríkisstefna varð ekki til baráttulaust. Harkaleg átök urðu um aðildina að Atlantshafsbandalaginu og varnarsamningurinn við Bandaríkin skipti þjóðinni í tvær fylkingar þar til yfir lauk, þótt mjög hafi dregið úr átökum um varnarliðið snemma á níunda áratugnum.

Pessi utanríkisstefna, sem hefur dugað þjóðinni svo vel, varð til á þeim tíma, sem Bjarni var utanríkisráðherra í þeim ríkisstjórnunum, sem sátu á árunum 1947-1953.

En þetta voru ekki fyrstu afskipti Bjarna af utanríkis- og sjálfstæðismálum þjóðarinnar. Hann varð kornungur einn helzti lögfræðilegi ráðgjafi forystumanns Sjálfstæðisflokkssins í aðdraganda lýðveldisstofnunar. Þeir, sem hafa áhuga á að kynnast því andrúmi sem ríkti á síðustu árunum fyrir stofnun lýðveldis og þeim álitamálum, sem þá voru uppi, ættu að lesa ræðu, sem Bjarni flutti á landsfund Sjálfstæðisflokkssins á Pingvöllum hinn 18. júní árið 1943, ári fyrir lýðveldisstofnun. Þá er Bjarni aðeins 35 ára gamall, en hér skal fullyrt, að þar er um að ræða einhverja mögnum stjórnálarað 20. aldarinnar. Hana má finna í fyrra bindi Lands og lýðveldis, sem Hörður Einarsson hl. sá um útgáfu á fyrir Almenna bófélögum og kom út árið 1965.

I ræðu þessari fjallaði Bjarni Benediktsson m.a. um stöðu sjálfstæðismálsins eftir gerð Sambandslagasamningsins 1918 og sagði:

„En sjálfstæðisbaráttu þjóðarinnar að þessu leyti lauk með sigri 1918, segja sumir. Vissulega má til sanns vegar færa, að þá hafi

Morgunblaðið/Ólafur K. Magnússon

Aðalritstjórar og ritstjórar Morgunblaðsins, Bjarni Benediktsson, Valtýr Stefánsson, Sigurður Bjarnason og Einar Ásmundsson.

ánað hennar verið lokið. En var fullt stjórnskipulegt frelsi hennar þar með fengið? Var verkefni hinnar eiginlegu sjálfstæðisbaráttu bar með úr sögunni?

Mundi sá bóni telja sig að fullu frjálsan, sem að við mætti ákvæða sjálfüm sér og heimaþólkini sínun reglur til að fara eftir, en þyrfi þó að leita samþykks óáalsbóna á fjárlægri jörð til þess að fyrirmælin hefði nokkra þýðing? Ef hann mætti ekki hafa skipti við nágrenna sína nema fyrir milligöngu óáalsbónans eða öllu heldur vinnumanna hans, yrði að hafa einhvern þessara vinnumanna með i fórinni, ef hann skryppi í kaupstað, og engin þessara viðskipta hefði lögformlegt gildi, nema óáalsbónindum samþykkti? Ef hann að við mætti hafa eigin hund til að reka úr túninu, en hefði þó, til þess að víst væri, að fjáreksturni færi fram eftir öllum listarinnar reglum, jafnframt sérstaklega vaninn hund frá óáalsbónanum til túngæzlunnar? Og mundi bóninn telja þann eignarrétt á jörð sinni mikils virði, sem því skilyrði væri háður, að þrjátíu menn aðrir mættu hafa af henni öll hin sömu not og sjálfur hann?

Sliku frelsi mundi enginn íslenzkur bóni

una til lengdar. Auðvitað þættu honum þessi kjör betri en alger ánað, en honum mundi þykja það furðulegt, ef honum væri sagt, að nú væri frelsisbaráttu hans lokið. Og honum mundi þykja það óþörf spurning, ef hann væri að því spurður, hvort hann vildi nú ekki una þessum kjörum sínum enn um sinn, þegar sá tímí væri kominn, að hann ætti rétt á algeru frelsi.

En aðstaða íslenzku þjóðarinnar er eftir sambandslögunum einmitt hin sama og bóna þess, sem nú var lýst.

Íslendingar mega að við setja sér lög en bau hafa ekki stjórnkipulegt gildi, nema konungurinn í Kaupmannahöfn samþykki þau. Íslendingar fara ekki sjálfir með utanríkismál sín og mega enga samninga gera við önnur ríki, nema í samráði við eða fyrir atbeina danska utanríkisráðuneytisins og konungurinn í Kaupmannahöfn verður að samþykki þá, til þess að þeir hafi nokkurt gildi. Íslendingum er að við heimilt að hafa eigin varðskip til gæzlu landhelgi sinnar, en þeim eru jafnframtil frekara öryggis fengin dönsk skip til gæzlunnar. Íslendingar eiga að við sjálfir land sitt, en þeir eru skyldir til að þola

þrjátíu sinnum mannfleiri þjóð, Dönum, öll hin sömu not af landinu og þeir sjálfir hafa. Ætla mætti að ekki þyrfi að hvetja neinn Íslending til að una sliku frelsi degi lengur en hann er skyldur til samkvæmt ströngstu lögum.

Þegar þessi kafli úr ræðu Bjarna Benediktssonar á Pingvöllum 18. júní 1943 er lessinn verður sú spurning óneitanlega áleitin, hvort sú aðild Íslands að Evrópusambandinu, sem sumir menn berjast nú fyrir, jafngildi því í raun, að við hverfum í grundvallaratriðum í stjórnskipulegu samhengi aftur til þeirrar skipunar, sem ríkti frá og með gildistöku Sambandslaganna. Og að í stað Dana komi nú Evrópusambandið. Í stað Kaupmannahafnar komi nú Brussel. Þetta þarf að rannsaka og bera saman, enda meginatriði í öllum umræðum um hugsanlega aðild okkar að ESB.

Maðurinn, sem flutti þessa ræðu hálf fertugur hafði sterkan grunn að byggja á, þegar það kom í hans hlut að móta utanríkisstefnu Íslands eftir heimsstyrjöldina síðari.

Pað er þá fyrst, þegar bandariska varnarlíðið var horfið af landi brott, nú fyrir nokkrum misserum, sem þörf varð að leggja nýjar linur í utanríkispólitík okkar Íslendinga, en veruleikinn er sá, að það hefur ekki verið gert og það sem verar er, um það verkefni hafa litlar umræður orðið, hvort sem liði er til Alþingis eða á vettvangi stjórnálflokkanna.

Pótt við byggjum enn á nokkrum grunnþáttum í utanríkispólitík Bjarna Benediktssonar erum við eins og stjórnlaust rekald á öðrum svíðum. Pað á ekki sít við um afstöðu okkar til svonefndrar friðargæzlu og svo þróunaradstoðar.

Alengdar sýnast athafnir okkar á svíði utanríkismála fyrst og fremst byggjast á þeiri sýndarmennsku, sem í því er fólgin, þegar fulltrúar Íslands, hvort sem um er að ræða forseta Íslands, utanríkisráðherra eða aðra, sækja stórmenni heimsins heim og halda að það skipti einhverju máli.

Bjarni Benediktsson var að við þeirrar skoðunar, að aðstaða Íslands geti skipt málí á alþjóðavettvangi. Í ræðu, sem hann flutti á Alþingi 19. nóvember 1953, sagði hann m.a.:

„Enginn veit hvad úrslitum ræður að lokum milli friðar og ófriðar. Hitt er augljóst, að aðstaða Íslands getur haft þar áhrif og e.t.v. ekki smávegileg. Við sem viljum, að Ísland sé varið meðan svo horfin sem nú, viljum það, að því að við erum sannfærðir um, að með því veitum við verulegan stuðnings til þess, að friður megi haldast í heiminum.“

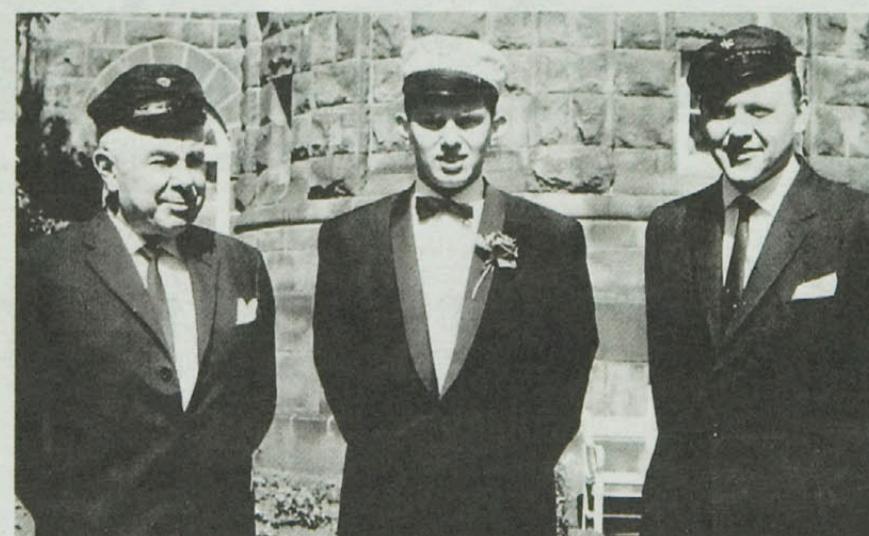
Hér visar Bjarni til þess, að sú ákvörðun Ís-

MEÐ VINUM

Bjarni Benediktsson fylgdist rækilega með hræringum í erlendum stjórnálum og var næmur á þróun alþjóðamála; sagði til að mynda fyrir um fall pundið 1967 sem hafði áhrif á stóðu krónumnar og gerði sér fyrstur stjórnálamanna grein fyrir að kreppa væri í aðsigi á Íslandi þegar þorskblokkin fell um tvö sent 1966, en um það skrifði ég í pisti frá Ameriku. Bjarni benti þegar á hættuna í Reykjavíkurbréfi.

Þegar við Gunnar G. Schram, Helgi Hallvardsson og Magnús Óskarsson áttum þátt í að skipuleggja mótmælin fyrir framan sovéska sendiráðið vegna blóðbaðsins í Ungverjalandi í nóvember 1956 var ég í erlendum fréttum og áfram um að atburðirnir kæmust eins vel til skila og unnt var. Mótmælin í Túngötum urðu öflug og eftirmannileg en ekki er því að neita að við misstum tök á fjöldanum með þeim afleidingu að einstaka maður gerði sig líklegan til að beita ofbeldi. Pað var okkur að sjálfsgöðu á móti skapi en við fengum ekki rönd við reist þegar „alþingi góðunnar“ tök til sínna ráða gegn forsprökum kommunista á Íslandi.

Að mótmælum loknum kom ég niður á Morgunblað ásamt félögum mínum. Par var Bjarni fyrir og kallaði saman fund blaðamanna. Hann var í þungum þönkum og spurði okkur hvern fyrir sig, að hvaða verkefnum við værum að vinna. Þegar kom að mér sagði ég: Ég er í erlendum fréttum. Þá horfði Bjarni á mig og sagði: Og hvar hefur þú verið? Uppi í Túngötum, svaraði ég, að mótmæla við sovéska sendiráðið. Þá sagði Bjarni með þunga: Pað er auðvitað staðurum til að fá erlendu fréttirnar í Morgunblaði! Ég skildi sneiðina. En að fundi loknum kallaði Bjarni á mig aftur inn í skrifstofu sína og spurði í þaula hvað hefði farið fram við sendiráðið, hverjur hefði farið inn í sendiráðið að taka þátt í byltingarveislu sovésku kommunistanna og sagði ég honum það eftir bestu

Bjarni, Björn Bjarnason og Matthías Johannesson í garði Alþingishússins.

getu. Þá sá ég að hann hafði meiri samúð með þeim sem úti stóðu en hinum sem inn fóru. Í veislunni var þó a.m.k. einn af þingmönnum Sjálfstæðisflokkssins og ýmsir aðrir fyrirbrögðarinnar í þjóðfélögum og taldi Bjarni rétt að það kæmi einnig fram í Morgunblaðinu. Vorum við í raun og veru sammála um alla hluti en hann hafði að sjálfsgöðu fyrirvara á „alþingi góðunnar“ þá eins og endranær. Síðan hef ég einnig haft fyrirvara á þessu viðsjáverðu fyrirbrigði. Bjarni Benediktsson treysti á þingræði en ekki „milli-láðalaust lýðræði“ eins og vinstri mönnum er lagð að kalla ofbeldi sitt.

Ef því var að skipta lá Bjarni Benediktsson ekki á því hvar stjórnati Morgunblaðinu meðan

hann var þar ritstjóri. Heyrði ég hann t.a.m. minna Einar Ásmundsson ritstjóra á það svo að ekki misskildist. Bjarni var aðhaldssamur og gagnrýnni og boldi ekki rangfærslur. Hann var mjög nákvæmur, kallaði stundum saman fundi ef honum líkái ekki frágangurinn á blaðinu og sagði mönnum til syndanna. Þá taladí hann ekki síst um íslenska tungu og krafðist þess að menn umgengjast hana eins og hún ætti skilið. Hann hafði áhuga á fleiri málum en gallhardi pólitík þótt hann væri að sjálfsgöðu mest með hugann við hana.

Bjarni Benediktsson var afkastamikill vinnumjarkur. Hann handskrifði margt en talaði annað inn á segulband, til að mynda for-

ystugreinar og Reykjavíkurbréf. Hann handskrifði þó stundum forystugreinar sínar. Hann gladdist þegar hann fékk móðurmálsverðlaun Björns Jónssonar og létt sér fátt um finnast árasír andstæðinga af því telefni og þótt þeir kölluðu hann Verðlauna-Bjarna í háðungarskyni. Þegar ég hafði einnig fengið þessi sömu verðlaun vorum við einhverju sinni að skemtum okkur heima á Vesturgötu. Par var Valtýr Stefánsson og fleiri vinir. Þá sagði Bjarni til Valtýr: Það er hneyksli að þú skyldir ekki hafa fengið þessi verðlaun, þú átt þau skilid öllum öðrum fremur. Ég tók ákvæði undir þessi orð hans og Valtýr brosti eins og honum einum var lagið þegar hann var þakkláttur og stoltur í góðra vina hópi. Samtalsbækur Valtýs sýna að orð Bjarna voru ekki sögð út í bláinn en Valtýr hafði verið rægður persónuleg og viðstöðulaust fyrir „fjölnar“ í Morgunblaðinu og fékk því lengstum ekki að njóta sammælis fyrir ritstörf sín. Vinátta Valtýs og Bjarna var gömul og rótgrón. Valtýr mat hann öðrum mönnum fremur og fagnaði því af alhug þegar hann varð ritstjóri Morgunblaðsins. Og Bjarni lá aldrei á því hvað hann mat vinátta þeirra Valtýs mikils.

Bjarni Benediktsson mótaði stefnu Morgunblaðsins þegar hann varð ritstjóri og setti ótvírað mark sitt á blaðið þau þrjú ár sem hann stjórnæddi. Hann skipaði Sigurð A. Magnússon ritdómara blaðsins og sagði að hann væri best til þess fallinn. Þá hafði Sigurður aðra afstöðu til vestraens samstarfs en síðar varð en það réð þó ekki úrslitum heldur áhugi Sigurðar á bökmennum og að ég held fersk afstaða hans til nýjunga á því svíði. Allt slíkt kunni Bjarni vel að meta enda var hann öðrum mönnum fljótari að átta sig á tíðarand-anum.

Pannig hafði Bjarni afskipti af öllum þáttum blaðsins, létt andstæðingar sín, það sannarvaldi

NEDIKTSSONAR

lendinga að heimila veru bandarískars varnarlíða á íslenzkri grund skipti auðvitað miklu málí í kálda stríðinu.

EKKI fer á milli málá, að afstaða Íslands skipti málí í aðdraganda sjálfstæðis Eystralsríkjanna.

Petta er eitt en annað þegar ráðamenn íslenzkra utanríkismála halda að þeir geti skipti málí við lausn deilunnar fyrir botni Miðjarðarhafs.

Hugmyndir Bjarna Benediktssonar um utanríkismál hafa mótað afstöðu hvorrar kynslóðar Íslendinga á fætur annarri og þá ekki sízt innan Sjálfstæðisflokkins, sem hefur haldið trúnað við þær fram á þennan dag. En það er ekki bara á svíði utanríkismála, sem hugmyndir og lífsviðhorf Bjarna hafa haft móttandi áhrif á skoðanir manna fram á 21. öldina.

Síðasta verk Ólafs Thors sem forsætisráðherra í nóvember 1963 var að höggva á hnútinum í harkalegri deili, sem upp var komin á milli Viðreisnarstjórnarinnar og verkalýðshreyfingarinnar. Til þessa dags hefur enginn getað sagt mér, hvor hafði frumkvæðið, Olafur eða Einar Olgeirsson eða jafnvel Eðvarð Sigurðsson. Hitt er vist, að persónuleg tengsl á milli þeirra afstýrðu atökum.

I þá daga tókust menn hart á í stjórnálum en gátu verið persónulegir vinir utan vígvallarins. Það átti við um Ólaf og Einar og því er m.a. lýst í eftirtektarverðar bók Sólveigar Kristínar Einarsdóttur Olgeirssonar, sem út kom fyrir nokkrum árum. Þar lýsir hún því, sem gerðist eftir að faðir hennar hafði verið tekinn höndum og fluttur sem fangi Bretta í fangelsi til Bretlands.

I bókinni segir:

„Á þessum tíma var kaup þingmanna lágt, 15 krónur á dag, og var adeins greitt yfir þingtímann. Fylgdu engin sérréttindi eins og frír sími eða annað þess háttar. Hugsaði móðir min með sér, að hún yrði að fara og gerast ráðskona einhvers staðar uppi í sveit og taka barnið með sér. En þá hrингdi Ólafur Thors. Sagði að mamma skyldi ekki hafa áhyggjur að peningum. Hann skyldi sjá til þess, að hún fengi greitt þingsfararkaup Einars meðan hann væri í burtu. Hún spurði þá Ólaf strax: „Og hvað þá með Rússagullið, Ólafur?“

En Ólafur bara hló og svaraði um hæl: „Ja, það er nú bara í Morgunblaðinu, Sigurður min!“

Pessi persónulegu tengsl á milli hatrammra andstæðinga á hinu pólitíkska svíði voru ekki bara á milli Ólafs og Einars. Það sem fáir hafa áttat sig á er að þau voru líka á milli fjólskyldu Bjarna Benediktssonar og fjólskyldu

Einars Olgeirssonar.

I bók Sólveigar segir:

„Við þetta má bæta að meðan foreldrar míni bjuggu á Skólovörðustígnum var Bjarni Benediktsson nágrannir þeirra og Kristjana, eiginkona Lárusar Blöndals, vinkona mömmu, var systir Bjarna.“

Hér er viða til Kristjönu, móður Halldórs Blöndals, fyrum forseta Alþingis, og þeirra systkina, sem var eftirminnileg kona öllum þeim, sem henni kynntust.

Sú afstaða forystumannna Sjálfstæðisflokkins til verkalýðshreyfingarinnar, sem fram kom í vopnahléinu mikla í nóvember 1963, átti eftir að móta allan forsetasráðherraferil Bjarna Benediktssonar til dauðadags. Hann lék lykilhlutverk í gerð svonefnuds júní-samkomulags snemma sumars 1964 en þá var tekin upp verðtrygging launa og Bjarni mikil gagnrýndur innan Sjálfstæðisflokkins og meðal atvinnureknda fyrir þá gerð.

Júnísamkomulagið var Bjarna svo hjartfölgid að fyrsta verkið, sem mér var falið, þegar ég hóf störf á ritstjórn Morgunblaðsins himm 2. júní árið 1965, fyrir 43 árum, var að eiga við hann viðtal um það samkomulag en hann taldi mikilvægt að halda því til haga árið sínar vegna þess að þá stóðu enn yfir erfðir kjarasamningar.

Ég hef áður sagt frá því opinberlega, að ég hafði aðstöðu til að fylgjast með því hvernig sú kjaradeila var til lykta leidd. Tengdafaðir minn, Finnbogi Rútur Valdemarsson, sem verið hafði alþingismaður á vegum Sósíalistaflókks og síðar Alþýðubandalags frá að kosningum 1963, hafði enn afskipti af málum, þegar hér var komið sögu og bað mig fara til Bjarna með hugmynd til lausnara deiunni. Hugmyndin var su, að byggðar yrðu 1250 fbúðir fyrir láglaunahólk i Breiðholti. Bjarni tók hugmyndinni strax vel og hún var síðan samþykkt þrátt fyrir harða andstöðu ýmissa embættismanna, sem voru Bjarna nákomnir.

Allt varð þetta til þess, að traust skapaðist á milli Bjarna og verkalýðsforingja þeirra tíma, Hannibals Valdemarssonar, Eðvarðs Sigurðssonar, Björns Jónssonar og Guðmundar J. Guðmundssonar.

Petta traust kom þjóðinni að góðum notum, began einfjasta efnahagskreppa 20. aldarárinna skall yfir á árinu 1967 og stóð fram undir árslok 1969.

Fram á fyrstu ár Viðreisnarstjórnarinnar var það ríkjandi skoðun, alla vegar meðal ungra manna í Sjálfstæðisflokknum, að atvinnurekendur hefðu alltaf rétt fyrir sér og verkalýðshreyfingin alltaf rangt fyrir sér. Sú skoðun hefur vafalaust mótað vegna harðra

átaka á vinnumarkaðnum á árunum milli 1950 og 1960 sem kallastríðspólítiskin blandaðist mikil inn í.

Ég leyfi mér hins vegar að fullyrða að það viðhorf til vinstri manna og verkalýðshreyfingar, sem fram kom í samskiptum Ólafs Thors og Bjarna Benediktssonar á þessum árum, hafi mótað mjög kynslóðir þeirra trúnaðarmanna Sjálfstæðisflokkins, sem á eftir komu, Hafði mikil áhrif á tengsl að milli manna í tólf vinstri stjórnar Ólafs Jóhannessonar og jafnvel á milli forystumannna Sjálfstæðisflokkins og verkalýðshreyfingarinnar þegar allt fór í bal og brand veturnar 1978.

Ég held að til þessa dags sé Sjálfstæðisflokkurinn mótaður af Viðreisnarárunum að þessu leyti og að þar sé alltaf til staðar sterkur þráður jákvæðs viðhorfs til verkalýðshreyfingarinnar og þeirra sem minna mega sín í okkar samfélagi.

Við, sem upplifðum fund, sem Bjarni Benediktsson átti með kaupmönnum í Reykjavík á erfðoleikaárunum 1967-1969, þar sem hann gerði kröfu til þess að þeir legðu sitt af mörkum, ekki síður en launþegar, gleymum því ekki, hvernig kapitalistar þeirra tíma voru teknir til bæna af formanni Sjálfstæðisflokkins.

Sjálfur get ég borið vitni um að þau lífviðhorf, sem með þessum hætti settu mark sitt á Viðreisnarárin, hafa mótað afstöðu Morgunblaðsins til átaka á vinnumarkaðnum í fjóra áratugi og hefur gildi einu hverjir ritstýrðu blaðini, Sigurður Bjarnason frá Vigur, Eyjólfur Konráð Jónsson, Matthias Johannessen eða „sá sem betta ritar“. (Orðalag, sem auðkenndi Reykjavíkurbréf, sem Bjarni Benediktsson ritaði í Morgunblaðið í áratug eftir að han létt af ritstjóristörfum.)

Pessi breytta afstaða frá því sem að ólur var hefur aldrrei verið viðurkennd af andstæðingum þeirra borgaraleguviðhorfa, sem bæði Sjálfstæðisflokkur og Morgunblaðið hafa barizt fyrir, hvor aðillinn með sínum hætti en er engu að síður staðreynnd.

Óg átti jafnframt þátt í að forrásdannen Morgunblaðsins áttu í nokkru basli með að fóta sig á viðhorfum hinnar svonefndu frjáls-hyggi á sínum tíma.

Mín skoðun er su, að það uppeldi, sem yngri kynslóðir fengu með því að fylgjast með störfum Bjarna Benediktssonar á þessum tíma hafi mótað þær og störf þeirra alla tíð síðan.

Á síðasta kjörtímbili Viðreisnarstjórnarinnar hafði Bjarni miklar efasemdir um, að Sjálfstæðisflokkur og Alþýðuflokkur gætu haldið meirihluta sínum á Alþingi eftir þing-

kosningar 1971. Honum leist illa á hugsanlegt samstarf við Frámsóknarflokkinn og fór að ræða það við ýmsa viðmælendum sína, að það gæti komið til greina að taka upp samstarf við Alþýðubandalagið, mynda eins konar nýsköpunarstjórn eftir þingkosningar 1971.

Í andrúmi kalda stríðsins var þessum hugmyndum Bjarna afar illa tekið af sumum nánum stuðningsmönnum hans. Eyjólfur Konráð Jónsson var t.d. mjög andsnúinn þessum áformum. Í samtali, sem ég átti við Bjarna á þessum tíma, sagði hann: en þú hlýtur að viðurkenna, að það er hægt að vinna með Lúðvík (Jósefssyni).

Við Eykon urðum að viðurkenna það.

Smátt og smátt gerðum við, sem töldum okkur hörðustu andstæðinga kommunista í Sjálfstæðisflokknum, okkur grein fyrir því, að Bjarni hafði haft mikil til síns mál sán þess að farið verði út í röksemðaferlu fyrir því hér.

Rúmum áratug síðar í desember 1979 uppgötuðum við Björn Bjarnason, nú dómálaráðherra, sonur Bjarna, að við hefðum báðir verið að gera drög að greinum, þar sem hvatt var til samstarfs Sjálfstæðisflokk, Alþýðuflokk og Alþýðubandalags án þess að nokkur samtöl hefðu farið á milli okkar þar um.

Pessar greinar birtust síðan hér í Morgunblaðinu og vöktu nokkra eftirtekt. Í kjölfarið hófust miklar þreifingar á milli Sjálfstæðisflokk og Alþýðubandalags, sem leiddu ekki til neins. Kannski voru komnar í gang þreifingar um myndun ríkisstjórnar Gunnars Thoroddsens eða kannski var réttí timinn einfallega ekki kominn.

En í þessum hugleiðingum Bjarna Benediktssonar undir lok Viðreisnartímabilsins er að finna rætur þess, að Morgunblaðið hefur hin seimið ár hvatt til samstarfs Sjálfstæðisflokk og Vinstrí grænna en því miður með takmörkuðum árangri. Hikið, sem finna mátti á Svavari Gestssyni í desember 1979, er enn að finna hjá Svavarsi Svavarðsdóttur og öðrum forystumónum Vinstrí grænna þremur áratugum seimna.

Hver kynslóð finnur sér sinn leiðtoga. Gamall bónið í minni sveit, Guðmundur Bjarnason á Hæli í Flókalad í Borgarfirði, leit að Jón Þorláksson sem him mikla foringja. Hann hafði setið landsfund í formannstíð Jóns.

Bjarni Benediktsson varð hinn mikli leiðtogi margra kynslóða. Hugmyndir hans og lífsviðhorf hafa mótað afstöðu fólkis, sem enn tekur virkan þátt í þjóðmálaumræðum og hafa með heim hætti náð fram á 21. öldina.

Styrmir Gunnarsson

þingfréttum og lagði áherslu á að fréttum og stjórnálaafstöðu blaðsins væri ekki blandað saman en hélt þó fast við þá stefnu að stýðja Sjálfstæðisflokkinn og foryst hans. Nú stýður Morgunblaðið fremur sjálfstæðisflokkuna en pólitískar ákváðanir sem teknað eru í nafni hennar og Sjálfstæðisflokkins enda eiga þær ekki alltaf stóð í stefnunni. Að þessu leyti hefur bláðið breyst mikil frá þeim tíma þegar Valtýr og Bjarni voru þar aðalritstjórar og hefur Geir Hallgrímsson formaður Sjálfstæðisflokkins og stjórnar Árvakurs átt þátt í því að ritstjórum blaðsins hefur tekist að auka frjálsræði pess, vegna þess frjálslyndis sem hann og ritstjórnarinnar hlutu í arf frá eigendum þess og stjórnendum og þá ekki síst Valtýr Stefánssyni og Bjarni Benediktssyni. Það hefur haft mikil áhrif á þessa þróun blaðsins að stjórn Árvakurs hefur verið ritstjórum sá bakhjari sem nauðsyn krefur.

Þegar ég varð ritstjóri Morgunblaðsins 1959 umhverfum ekki að því að alefli Valtýr Stefánsson og Bjarni Benediktsson. Þeir höfðu verið aðalritstjórar blaðsins og átti það að tryggja að ekki færri milli málá hverjir ritstjóru því. En þegar ég tók við ritstjórn á miðju sumri 1959 sagði Bjarni við mig: „Ég vil að við séum jafnréttáháð, Matthías minn, við látum fella niður aðalritstjóratitilinn.“ Þannig urðum við allir jafnréttáháð ritstjórar blaðsins 1959, Valtýr Stefánsson, Bjarni Benediktsson, Sigurður Bjarnason frá Vigur og ég.

Samstarf okkar Bjarna byggðist á djúpum vinatu sem óx jafnt og þétt í eldlinunni á Morgunblaðinu. Þeir hafði ekki verið á landinu þegar Bjarni varð ritstjóri blaðsins 1956, vegna framhaldsnáms í Kaupmannahöfn. Þá þekktum við Bjarni ekki náð og ég kveið fyrir því að hann, þessi valdamikli stjórnálaþámuður, hefði ekki þann skilning á blaðamennsku sem til þyrti. En ég sá þó fljótt að ég hafði rangt fyrir

hafa gesti á efri hæð hússins vegna brunahættu svo þau létu byggja lítið gestahús á lóðinni og sváfum við þar þegar við komum í heimsókn.

Á Pingvöllum var griðastaður. Þar skrifði ég síðasta kallafla í Hugleiðingar og viðtöl, um Stein Steinar (1963), og þar orti ég lungann úr Vor úr vetrí sumaríð áður.

Eitt sinn þegar við áttum að gista í gamla húsinu fór Sigriður með okkur upp á loft og sagðist ætla að sýna okkur nýjung sem þau væru ánað með: kaðal við hvern glugga sem hægt var að renna út og komast á til jarðar ef kvíknaði í húsinu. Nú erum við alveg róleg, sagði hún, því að þeir sem sofa niðri á jarðhæðinni komast alltaf út.

Fyrir öllu var hugsað þegar vinir þeirra áttu í hlut.

Eitt af því sem ég man best eftir úr samtolum okkar Bjarna Benediktssonar eru þau orð hans að ég skyldi fara á fund Halldórs Laxness upp í Gljúfrastein þegar sýnt var á árinu 1967 að Ásgeir Ásgeirsson léti af forsetaembætti næsta sumar og bjóða honum stuðning. Það gerði ég og er mér undrun nöblesskáldins ógleymanleg. Þegar ég áður en þetta var lagði upp í fyrsta samtalid við Halldór Laxness hefði verið kosinn forseti Íslands ef hann hefði tekið áskorun og boði forystumanns stærsta stjórnálaflokkins, svo margir vinstrí menn sem einnig hefðu fylkt sér um hann. En Halldór hafnaði boðinu ljúfmannlega og áttum við alllangt samtal um það hve erfitt gæti reynst ef forsetinn skrifði umdeilda bækur. Þegar Halldór sendi síðar frá sér bok með skómmum um Guðmund. Í Guðmundsson utanríkisráðherra, Íslendingaspjall 1967, sagði Bjarni við mig brosand: Hefurðu lesið bókina hans

Halldórs? Það hefði ekki verið gott ef hann hefði tekið boði okkar og forsetinn hefði skrifð bessa bók um utanríkisráðherrann!

Við Hanna fórum til Bjarna og Sigriðar á jóladag 1967. Það gerðum við árum saman. Pennan dag var hátið í Háuhlíð því að Björn og Rut voru nýtrúlofuð. Mikil var talað og lengi yfir glas af dubonnet. Bjarni sagði okkur m. a. frá því þegar Ólafur Thors kom til hans upp á Morgunblað kringum áramótin 1958/1959 – það var í eina skipti sem ég minnist þess að Ólafur kæmi upp á Morgunblað – og hafði örð að við hann, að hann tæki við formennsku Sjálfstæðisflokkins á næsta landsfundi í mars 1959 en Ólafur yrði sjálfur forsetisráðherra sem blasti við. En Bjarni varð ekki formaður Sjálfstæðisflokkins fyrir en 1961 því að Ólafur kaus við nánari ihugun að halda áfram enn um sinn. Það var honum viðkvæmt mál að láta af formennsku flokkins.

Bjarni hafði litinn áhuga á því að verða dómsmálaráðherra þegar hann hætti ritstjórestörfum á Morgunblaðinu haustið 1959 enda hafði honum hvergi liðið eins vel og þar að eigin sögn og vildi helst halda þar áfram.

Eftir kosningarnar 1963 var Ólafur Thors enn forsetisráðherra en skómmu fyrir þing kom hann til Bjarna og v

Pjóðskjalasafn/Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar í garðinum með dætrasonunum Benedikt Vilmundarsyni og Bjarna Markússyni.

Pjóðskjalasafn/Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar Fjölskyldan á skírnardegi Önnu. Frá vinstri: Guðrún, Sigríður með Önnu, Bjarni, Valgerður og Björn.

Pjóðskjalasafn/Einkaskjalasafn Ólafar Benediktsdóttur Bjarni var í framhaldsnámi í Berlín á árunum 1930 til 32. Hér er hann ásamt Sveini bróður sínum og Pórarni Benediktz við þinghúsið í borginni.

Braðurnir Bendikt og Halldór Blöndal í garðinum í Háteigi ásamt Bjarna og hundinum Týra, sumarið 1941 eða 42.

Björn, elsta barn Bjarna, mátar hatt föður síns.

Guðrún Pétursdóttir og Benedikt Sveinsson alþingismaður ásamt börnum sínum sjö. Bjarni er í aftari röð fyrir miðju.

KAUS BJARNA

Eg hef fyrir framan mig gamla mynd. Hún var tekin í garðinum í Háteigi sumarið 1941 eða 42 af okkur Benedikt bróður mínum, Bjarna Benediktssyni og gamla Týra. Pað er glaðasóskin, Bjarni og Benedikt reyna að brosa framan í myndavélina og píra aftur augun, en ég halla mér að Bjarna og hann strýkur mér um hnakkann. Gamli Týri lætur sér fátt um finnast. Myndin er skemmtileg og mér mikils virði, af því að hún vekur gamlar tilfinningar og minnar mig á, hversu góður Bjarni var okkur braðurunum á sokkabandsárum okkar. Ég var í Grænuborg og fór oft heim til þeirra Sigríðar á Eiríksgötu 19 fimm, sex, sjö ára gamall. Sigríður tók mér eins og höfðingja og gaf mér Coka Cola. Hún var einstök kona, björt og hlý. Ég hef verið að reyna að rifja upp elstu minningar minar af Bjarna án pess að hafa mynd að styðjast við, en kem þeim ekki alveg fyrir mig. Mér finnst ég fremur muna

eftir andrúmsloftinu eða áhrifunum. Pað var mjög kaert á milli hans og móður minnar og hátið í bæ þegar hann heimsótti ómmusystur minar á Laugavegi 66 og auðvitað var móðir min þá aldrei langt undan. Pað fór vel um alla og Bjarni lék á alls oddi.

Faðir minn og Bjarni voru á öndverðum meidi í pólitík. Harðast var sott að Bjarna í borgarstjórnarkosningunum 1946 og Sameiningarflokkr alþýðu, söfíalistaflokurinn, á fljúgandi ferð. Bjarni hélt velli. Og þeir mágarnir, faðir minn og hann, hittust utan við Miðbæjarsskólanum eftir að hafa kosið og gengu í kringum Tjörnina. Löngu síðar á tíðaeisaldri sagði faðir minn mér, að í þetta eina sinn hefði hann kosið Bjarna.

Ég varð þingfréttamaður Morgunblaðsins 1961 og sat því þingflokkfundi Sjálftæðisflokkssins. Ögleymantlegt var að fylgjast með samspli hans og Ólafs Thors. Bjarni stýrði fundunum af röggsemi og gerði stutta

grein fyrir helstu viðburðum í pólitíkinni í upphafi fundar. Pað var fróðlegt, skemmtilegt og lærðómsrikt að fylgjast með því, hvernig hann lagði mál fyrir eða svaraði andstæðingum sínum í kappræðunni og auðheyrt á flutningnum, hvort hann lagði upp úr ræðunni eða ekki. Stundum greip hann óvænt inn í umræður. Hann sat kannski í sæti sínu án þess að lita upp og virtist niðursokkinn í lestur, en kvæddi sér síðan skyndilega hljóð og svaraði andstæðingi sínum lið fyrir lið – eða tók undir mál hans, sem gat komið mönnum í opna skjoldu. Gísli Jónsson menntskólkennari var þingritari á háskólaárum sínum. Hann sagði mér, að þeim þingriturum hefði þótt Bjarni erfðastur allra þingmanna, efnisrikur, ekki inn-skotsord eða málalengingar og flutningurinn viðstöðulaus.

Eitt atvik er mér alltaf minnisstætt um okkur Bjarna. Hann hafði haldið mikla ræðu

í binginu og ég gerði útdrátt úr henni til birtingar í Morgunblaðinu upp á eina síðu eða eitthvað svoleiðis með millifyrirsögnum og fór með hana upp í Háuhlið til yfirlestrar. Bjarni las hana yfir, sagði að útdrátturinn væri vel og vandlega unnnin, en bætti síðan við brosandí að gallinn væri sá, að enginn nentti að lesa hann – af því að frásögnin væri öll í óbeinni ræðu. Hann sagði mér að lesa Snorra Sturluson og læra af honum í Heimskringlu, hvernig skipta ætti úr óbeinni ræðu í beina til að gera atburðarásina hraðari og merkinguna skyrari. Og ég reyndi að tileinka mér tækní Snorra.

Pað er margs að minnast. Bjarni var á há-tindi síns ferils, þegar hann felið frá. Og ein-hvern veginn er það bannig, að þegar hann kemur mér í hug, er Sigríður þar líka. Pau Bjarni höfðu þroska hvort af öðru.

Halldór Blöndal

FRAMSÝNI Í VARNARMÁLUM

Miklar breytingar hafa orðið á varnar- og öruggismálum okkar Íslendinga á skómmum tíma. Hæst ber brott-hvarf varnarlíðs Bandaríkjanna og þær breytingar á varnarsamningnum sem gerðar voru í tengslum við það. Í ljósi breyttra aðstæðna hafa íslensk stjórnvöld gripið til ráðstafana til að tryggja öruggi landsins. Í því felst gerð samstarfssamningi í varnar- og öruggis-málum við Danmörku og Noreg, samkomulag við önnur NATO ríki um loftrýmipseftirlit, loft-rýmisgæslu og varnaræfingar á Íslandi, efling Landhelgisgæslunnar, yfirtaka Íslendinga á rekstri ratsjárstöðvanna og ýmissa varnartengdra mannvirkja auk nýrra varnarmála; allt er þetta til vitnis um þær fjölbreyttu ráðstafanir sem gripið hefur verið til síðastlöðin tvö ár í tilefni að breytingum á varnarsamningnum. Að auki má nefna, að á vegum utanríkisráðuneytisins er unnið að gerð haettumats fyrir Ísland, m.a. í ljósi beirra breytinga sem orðið hafa í alþjóðlegum öruggisumhverfi.

Lengi hefur legið fyrir sá ásetningur Bandaríkjumannna að draga úr viðveru sinni hér á landi. Engu að síður var það óvænt, sér-staklega í ljósi áratuga samstarfs ríkjanna á grundvelli varnarsamningsins, að Bandaríkjum skyltu einhliða tilkynna um heimkvaðingu síðustu sveita sinna og herþotna í miðju samningaferli ríkjanna um breytingar á

samningnum. Pótt varnarsamningurinn sé enn í gildi, verður ekki fram hjá því litði að straumhvörur urðu í samstarfinu þegar ljóst varð að Bandaríkjum hagðust ekki lengur hafa hér fasta viðveru. Frá þeim tíma var ljóst að við Íslendingar myndum í ríkari mæli þurfa að axla eigin ábyrgð á vörnum landsins en hingað til.

Sú stefna sem mótuð var í varnarmálum Íslendinga um miðja síðstu öld hefur haft áhrif á ákvárdanir stjórnvalda við þessar breyttu aðstæður. Sérstaka þýðingu hefur aðild okkar að Atlantshafsbandalaginu haft en aðildin, ásamt varnarsamningnum, hefur verið hornsteinn íslenskrar varnar- og öruggisstefnu í rúma hálfa öld. Á 100 ára fæðingarafræði Bjarna Benediktssonar eru fullt tilefni til að rifja upp að málafylgja hans réð einna mestu um að aðild Íslands að Atlantshafsbandalaginu var samþykkt hinn 30. mars 1949 af Alþingi. Tveimur árum síðar, þann 8. maí 1951, skrifði Bjarni síðan undir varnarsamninginn við Bandaríkin fyrir hönd íslenskra stjórnvalda.

Á þessum árum mótaði Bjarna Benediktsson öðrum fremur varnar- og utanríkisstefnu Íslands. Engum ætti að dyljast að á stjórn-málaferli sínum lagði Bjarni alla tíð mest kapp á að Ísland öðlaðist fullt sjálftæði og viðheldi því síðan sem frjálst og fullvalda ríki, jaft öðrum í samfélagi þjóðanna. Pað ógn-

arástand sem myndaðist í kalda striðinu leyfði hins vegar ekki að Ísland væri án nokkurs viðbúnaðar og stæði utan varnarbandalaga. Samvinna við vestraen lýðræðisríki var eina leiðin til að tryggja öruggi landsins og sjálfstæði. Þannig varð grunnur utanríkisstefnu Íslendinga þegar á fyrstu árum lýðveldisins frelsi og sjálftæði þjóðarinnar í braðralagi lýðræðisríki.

Bjarni Benediktsson var þó alltaf beirrar skoðunar að erlendir her skyldi ekki vera lengur í landinu en þörf krefði og helst vildi hann að Íslendingar tækju sjálfrir eins mikinn þátt í vörnum landsins og mögulegt væri. Segja má að á undanförnum árum hafi skapast betri skilyrði til þess en áður voru fyrir hendi.

Pað hljóða að teljast mikil tíðindi, að nánast í einni hendingu hafi myndast jafn-rík samstaða og raun ber vitni um að við Íslendingar öxlum fyllri ábyrgð á fyrirkomulagi varnarmála og kostnaði við að tryggja varnir og öruggi landsins. Sama gildir um þá forsendu þeirra breytinga, sem átt hafa sér stað í málaflokknum, að sanngjarn og rétt sé að Ísland kosti meiru til sameiginlegra varna Atlantshafsbandalagsins en gilt hefur fram til þessa. Ekkert af ofangreindu hefði móglæg getað gerst án pess að aðild okkar að Atlantshafsbandalaginu ætti sér viðtækan stuðning í samfélagini.

Ný varnarmálaþjóð fyllir um stjórnsvýslu varnarmála og samstarf og samskipti íslenskra stjórnvalda við erlend ríki, hermála-yrifvöld og alþjóðastofnanir á svíði öruggis-og varnarmála. Löginn, breytingar á varnarsamningnum og samstarf við grannriki og bandamenn í Atlantshafsbandalaginu taka mið af nýjum aðstæðum sem upp hafa komið og sverja sig í átt við þá stefnu, sem Bjarni Benediktsson markaði á sínum tíma, að við mótu varnars- og utanríkisstefnu landsins sé horft fram á veg, aðstæður í heimsmálum hafðar í huga og kappkostad að nað góðri samstöðu meirihluta landsmanna. Í grein Bjarna „Varnarmál Íslands“, sem hann skrifði árið 1956, komu þessi sjónarmið skýrt fram:

„Svo sem menn greinir á um flest annað er eðfilegt, að þeir deili um þörfina á að verja Ísland og hvernig vörnumnum skuli fyrir komið. Ágreiningur um þessi efni er eimitt líklegri en um ýmis önnur, svo snögg og mikil breyting sem orðið hefur á stöðu Íslands, þýðingu þess í hernaði og styrjaldar-aðferðum yf-leit.“

Pegar þetta er haft í huga, má segja, að merkilegri sé sá yfirgræfandi einhugur, sem fram að þessu hefur lýst sér með þjóðinni í varnarmálum hennar, heldur en hitt, þótt sumir hafi þar skorizt úr leik.“

Bjarni Benediktsson

ARFLEIÐ BJARNA BENEDIKTSSONAR

Eg man enn glöggj óhugnaðinn sem sló því í sjónvarpinu að Bjarni Benediktsson, kona hans og dóttursonur hefðu farist í eldsvoða á Pingvöllum. Bæði var að Bjarni hafði verið forsætisráðherra frá því ég mundi fyrst eftir mér og tengdist í mínum huga virðulegri hlýju og staðfestu, en sviplegt fráfall hans staðfesti einnig í barnshuganum hverfilleika lífsins og hvernig allt getur breyst í einni hendingu vegna tilviljana eða slysalega atvika.

Ég hafði alltaf heyrt Bjarna lýst sem miklum leiðtoga sem fólk væri ljúft að fylgja að málum enda var föðurfjölskylda míin eindregin í stuðningi sinum við Sjálfstæðisflokkinn. Bjarni hafði fyrst orðið ráðherra árið 1947 í priggja flokk ríkisstjórn Sjálfstæðisflokkks, Framsóknarflokks og Alþýðuflokks undir forystu þess síðastnefnda. Bjarni var því orðinn gamalreyndur stjórnálamaður þegar hann tók við sem formaður Sjálfstæðisflokkssins 1961 og síðar sem forsætisráðherra í nóvember 1963 af Ólafi Thors.

Sumarið 1963 höfðu Sjálfstæðisflokkurinn og Alþýðuflokkurinn ákvæðið að loknum kosningum að halda áfram ríkisstjórnarsamstarfi þrátt fyrir nauman þingmeirihluta. Það var í rauð söguleg niðurstöða því áratugina á undan höfðu ríkisstjórnir jafnan verið skammliðar þar sem erfitt reyndist að viðhalda sátt innan stjórnarflokka. Ástæðan var ekki sít sú að árið 1939 hafði svokölluð Pjóðstjórn, sem var samsteyptjórn Framsóknarflokksins, Sjálfstæðisflokkssins og Alþýðuflokksins, tekið upp nýtt stjórnkerfi efnahagsmála sem m.a. annars átti að tryggja atvinnu í landinu og sôlu íslenskra sjávarfurða erlendis. Stjórnkerfið hélt í meginatriðum fram að níunda áratug síðustu aldar. Það fólst í að tekin var upp verðtrygging launa þannig að verðbætur voru greiddar á laun með reglugerum millibili sem miðouðu við hækku verðlags a tilteknu timabili. Það fyrirkomulag kallaði aftur á móti á virkt verðlagseftirlit með það fyrir augum að halda aftur af verðhækku. Tekjur bænda voru einnig tryggðar með því að tengja verð landbúnaðarfurða við almennar launabreytingar og styrkjakerfi landbúnaðarins festi sig í sessi. Það var tekin upp fjölgengisstefna sem fól í sér að mismundandi gengi var notað samtimis í utanríkisviðskiptum og það var í hondum ríkisstjórnar að ákveða verðmæti þess. Einig var afhlautur sjómanna tekinn upp. Sjómenn fengu hlutdeild í verðmæti aflans en fiskverð var hins vegar ákveðið af fulltrúum ríkisins

og hagsmunaaðilum. Breytingar á gildi einstaka þáttu í heildarútkomunni réðust því að miklu leytu af pólitískri ákvárdanatöku þar sem þetta stjórnkerfi efnahagsmála tengdi saman a miðlægan hátt launaprórun, verðlagsprórun og fiskverð við ákvárdanir um gengi íslensku krónunnar.

Petta fyrirkomulag gafst að sumu leytu vel því það gaf stjórnvöldum teki til að bregðast við efnahagsvanda af völdum viðvarandi verðbólgu og viðkvæmrar stöðu útflutningsgreina, a.m.k. til skemmmri tíma litið. Þau gátu með lagasetningu t.d. frestað tímabundið greiðslu verðbóta á laun, fryst hækku vörugerðs, aukið niðurgreiðslur á landbúnaðararafurðum eða jafnvæl bannað verkföll og frestað kjarasamningum um tiltekin tíma eða lækkað gengi krónunnar. Petta voru hins vegar oft umdeildað aðgerðir sem kölluðu á pólitísk átök. Af þessum sökum reyndist nærrí undantekningalaust afar torvelt að viðhalda traustum þingmeirihluta nema um tiltölulega skamma hríð. Undantekningin var Viðreisnarstjórnin svokallaða sem mynduð var 1959 með samstarfi Sjálfstæðisflokkssins og Alþýðuflokksins en hún naut lengst af forystu Bjarna Benediktssonar.

Viðreisnarstjórnin skar sig verulega frá fyrri ríkisstjórnum vegna þess að hún sat samfellt í því kjörtímabil og það brátt fyrir nauman þingmeirihluta ólikt ríkisstjórnunum sem setið höfði frá 1939. Hún kom þó til leiðar talsverðum umbótum á hinu umfangsmikla ríkisafskiptakerfi sem sifellt hafði vaxið frá fjórða áratugnum. Í upphafi afnam hún fjölgengisstefna og breytti millifærslukerfinu. Að auki endurskipulagði hún fyrirkomulag utanríkisverslunarinnar þannig að innflutningur var ekki lengur bundinn gjaldeyris- og innflutningsleyfum nema sá sem fluttur var inn frá jafnkeypislöndum í Austur Evrópu. Í upphafi var nokkur móttöða við breytingarnar en þó var það svo að samstaða hélt ávallt innan ríkisstjórnarflokka um nauðsyn umbóta og áframhaldandi stjórnarsamstarf.

Pegar Bjarni Benediktsson tók við sem forsætisráðherra í upphafi annars kjörtímabilis Viðreisnarstjórnarinnar blöstu enn við mörk óleyst verkefni. Eitt þeirra var að tryggja fylgi við aðgerðir ríkisstjórnarinnar meðal verkalýshreyfingarinnar. Bjarni braut að mórgu leytu blaði í þeim efnun með því að vinna traust forystumannar hennar og fá þá til liðs við ríkisstjórnina. Petta var gert bæði með því að efla verkalýðsarm Sjálfstæðisflokkssins en ekki síður með nánara samráði

við forystu verkalýshreyfingarinnar. Kjarasamningar sem gerðir voru 1964 þóttu marka tímamót að þessu leytu því í þeim var reynt að hemja verðbólguhvjetjandi launahækkanir með því að semja um hóflegar kauphækkanir gegn loforðum ríkisstjórnarinnar um ómsar félagslegar úrbaetur. Bar þar hæst sú ákvörðun að byggðar skyldu 1000 íbúðir fyrir látekjufólk í Breiðholti sem því yrðu seldar með hagstæðum lánum. Árið 1966 var Hagrad stofnað sem var ætlað að vera formlegur samráðsvettvangur ríkisstjórnarinnar og aðila vinnumarkaðarins. Markmiðið var að slíkur vettvangur myndi lágmarka pólitísk átök um launa- og gengisákvárdanir sem þess í stað væru teknar á grundvelli breiðrar samstöðu og hagrannsókna. Pessi nálgun átti ekki hvad sít þátt í að viðhalda pólitískum stöðugleika sem hélt allt til 1971 þrátt fyrir að ríkisstjórnin sjálf hafði afar nauman meirihluta á þingi.

Bjarni lést 1970 og í kosningunum 1971 missti ríkisstjórnin meirihluttann. Vinstristjórn var mynduð sem lét lönd og leiðir hugmyndir um að mikilvægt væri að hemja kauphækkanir. Verðbólga jókst vitanlega verulega með tilheyrand kostnaði fyrir almenning og fyrirtæki sem kallaði aðgerðir ríkisstjórnarinnar. En líkt og reyndin hafði verið áður en Viðreisnarstjórnin tók við var grunnt á samstöðu ríkisstjórnarflokka og til stjórnarslita kom. Fram til 1995 sat raunar engin ríkisstjórn lengur en í eitt kjörtímabil þrátt fyrir að hafa oftast góðan þingmeirihluta. Segir það sína sögu um forystuhæfileika Bjarna enda var Viðreisnarstjórnin í hugum margra á þessum árum fyrir mynd stjórnálalegs stöðugleika sem aldrei náiðist aftur að viðhalda fyrir en í formannstíð Davíðs Oddssonar.

Vatnaskil höfðu reyndar orðið í íslensku efnahagslífi með viðtækum breytingum í frjálsræðisátt á níunda og tíunda áratug síðustu aldar sem áttu eftir að leggja grunn að þeim stjórnálalega stöðugleika sem Íslendingar hafa nú búið við síðustu árin. Einig verður að halda til haga jákvæðum áhrifum Pjóðarsáttarsamningsins 1990 og sambærilegum kjarasamningum sem gerðir voru síðar, sem byggður á sömu hugsun um samráð ríkisstjórnar og aðila vinnumarkaðarins til að hemja verðbólgu og Bjarni og samstarfsmenn hans höfðu reynt með nokkrum árangri þau ár sem hann var forsætisráðherra. En einig kom annað til sem var það að forysta Sjálfstæðisflokkssins hafði styrkt til muna eftir mörög ár valdabaráttu sem hafði veikt flokk-

inn sem leiðandi afl í íslenskum stjórnálum allt frá láti Bjarna. Ómsar væringar á milli manna og átök um hugmyndafræðilegar áherslu höfðu dregið úr eindraegin í röðum Sjálfstæðisflokkssins. Minningin um styrka forystu bæði Ólafs Thors og Bjarna lifði þó góðu lífi og varð viðmið í hugum margra sjálfstæðismanna sem stefna yrði að.

Ahrifa Bjarna á íslenskt stjórnálalif eftir hans dag gætti þó ekki sít í þeiri stefnu sem hann átti þátt í að marka að Ísland skipaði sér í hóp með vestrænum lýðræðisrikjum. Deilur um utanríkismál voru fyrirferðarmiklar á tímum kalda stríðsins og þær raddir háværar að Ísland ætti að standa eitt og óstutt utan bandalaga. Þó voru fleiri á þeiri skoðun að lítið ríki eins og Ísland yrði að tryggja hagsmuni sína með samstarfi við aðrar lýðræðisþjóðir. Undir forystu Bjarna sem utanríkisráðherra gerðist Ísland stofnaði að Atlantshafssbandalaginu 1949 og undirritaði varnarsamning við Bandaríkin 1951. Afstaðan til aðildarinnar og veru varnarliðs á Íslandi átti síðar eftir að vega þungar þegar kom að myndun ríkisstjórnar og viðhorfi kjósenda til stjórnálalegos. Það var m.a. þess valdandi að Framsóknarflokkrinn sleit stjórnarsamstarfi við Sjálfstæðisflokkinn 1956 og að Sjálfstæðisflokkurinn sat aldrei óskiptur í ríkisstjórn með Alþýðubandalaginu sem bardist gegn aðil að Atlantshafssbandalaginu og veru varnarliðsins. Eindregin stuðningur Sjálfstæðisflokkssins við vestræna samvinnu allt frá lokum síðari heimsstyrjaldarinnar veitti honum ótvírett sérstöðu í hugum kjósenda og átti því þátt í að tryggja stöðu hans sem leiðandi að íslenskum stjórnálum.

Það hefur stundum verið sagt að það hafi verið láni Sjálfstæðisflokkssins í samanburði við aðra stjórnálalegos. Það eiga góða forystumenn sem með framsýni simu hafa skilað Íslendi áfram á framfarabraut. Þar er hlutur Bjarna óunndeildur. Ekki hefur enn fennit í sporin sem hann markaði. Undir hans stjórn tókst að viðhalda stjórnálalegum stöðugleika þrátt fyrir ómsar efnahagslegar ágjafir sem öðrum ríkisstjórnum fram til 1995 reyndist erfitt að stýra í gegnum. Naumur þingmeirihluti stóð honum og samstarfsmönnum ekki fyrir þrifum því honum var svarað með samráði við mikilvæga hagsmunaaðil. Petta ásamt staðfestu hans í utanríkismálum er sú stjórnálalega arfleifð sem Bjarni Benediktsson létt eftir sig.

Stefania Óskarsdóttir

Morgunblaðið/Ólafur K. Magnússon
U Thant, framkvæmdastjóri Sameinuðu þjóðanna, kom í heimsókn til Íslands í júlí 1966. Hér ræða þeir saman Thant, Bjarni og Emil Jónsson.

Morgunblaðið/Ólafur K. Magnússon
Forsætisráðherrar koma víða við og leggja m.a. hornsteina að byggingum á borð við virkjanir.

Morgunblaðið/Ólafur K. Magnússon
Sigurjón Ólafsson myndhöggyvari vinnur að brjóstmynd af Bjarna Benediktssyni árið 1979.

HLÝR OG EINLÆGUR VINUR

Eg kynntist Bjarni Benediktssyni litilegum sem ung stúlka þegar leiðir hans og föður míns, Valtýs Stefánssonar lágu oft saman. Helstu kynni míns af Bjarni upplifði ég því í gegnum um djúpa vináttu milli föður míns og hans. Reglulega kom Bjarni á heimili okkar þegar hann og faðir minn unnu sameiginlega að ýmsum málum og við greinaskriftir.

Ég vissi líka að Valtýr var það mikil happ að við vin sinn Bjarni Benediktsson til liðs við sig þegar heilsan bilaði. Í framhaldi að því settist Bjarni í stjórn Árvakurs fyrir hönd Valtýs og varð aðalritstjóri Morgunblaðsins á árunum

1956-1959. Síðan var hann í stjórn Árvakurs til dauðadags árið 1970.

Á þeim árum sem Bjarni Benediktsson starfaði við Morgunblaðið og reyndar líka síðar að hafði hann oft orð á því hve góð ár og skemmtileg hafi hefði átt þar. Enda naut hann mikils trausta amarra starfsmanna. Það við bættist að hann var kunnugur flestum þeim málum sem voru á döfinni hverju sinni hérlandis og erlendis. Segja má að hann hafi haft einstakan hæfileika til að velja bestu leiðina til úrbóta ef á þurfti að halda.

Bjarni Benediktsson var bæði djúpvitur og

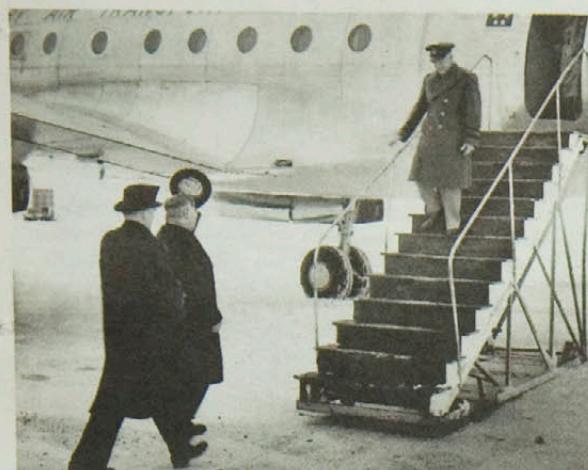
jákvæður og átti mikinn þátt í því að hvetja íslensku þjóðina til þess að eignast það ordspor sem þarf til þess að fá sæti á hinum stóra alþjóðlega vettvangi.

Bjarni Benediktsson og Valtýr Stefánsson voru miklir samherjar í störfum sinum á svíði blaðamennsku. Bjarni segir á einum stað í í tilefni afmælisgreinar um Morgunblaðið að það, sem greini Valtýr frá örðum blaðamönnum íslenskum, séu forystuhæfileikar hans sem lýsa sér í því, hversu vel honum hefur tekist að fá aðra til samvinnu við sig. Ég er þess fullviss að um Bjarni maetti segja hið sama. Hon-

um var það alltaf fyrst og fremst í sinni að gjörðir hans stæðu stöðugan vörð um heill Íslands.

Ég átti því láni að fagna að kynnst þeim hjónum, Bjarna og Sigríði, æ betur eftir því sem árin liðu. Við þetta tækifaeri er mér ljúft að minnast kvöldstundar á heimili þeirra hjóna. Við slikt kynni varð mér enn betur ljóst að Bjarni var ekki aðeins stórbrotinn og mikilhaefur stjórnálamaður, heldur einnig hlýr og einlægur vinur.

Hulda Valtýsdóttir

Bjarni Benediktsson tekur á móti Eisenhower hershöfðingja, yfirmanni Evrópustjórnar NATO, 25. janúar 1941.

Morgunblaðið/Ólafur K. Magnússon
Bjarni og Sigríður mæta á kjörstáð ásamt Önnu dóttur sinni.

Bjarni á sjó sumarið 1970, skömmu fyrir slysið á Þingvöllum.

Morgunblaðið

„Í fyrirsvari i þjólfifi voru“...
Sorgardó första Íslands, herra Kristján Eldjárn
váð andlæt dr. Bjarni Benediktsson, formáðurherra, Skýrslur
þjólfifilfum og Þingvöllks Vilmundarherra, döttrumur þess.

Morgunblaðið 11. júlí 1970.

Morgunblaðið/Ólafur K. Magnússon
Frá útför forsætisráðherrahjónanna og dóttursonar þeirra í Dómkirkjunni.

SÖGULEG MÁLAMIÐLUN

Bjarni Benediktsson þótti harður í horn að takla. Harkan lá í tiðaranum. Pólitiskir andstæðingar Bjarna úr hópi vinstrimanna guldu stundum fyrir tryggnings hans, eins og sagnfræðingar hafa dregið fram í dagsljósið nū í seinni tið. Lengi framan af atti hann einnig á brattann að sækja hvað almennar vinsældir varðar en á því varð þó mikil breyting á seinasta hluta stjórmálaferils hans.

Pegar heimsstyrjöldinni lauk og Bandaríkjaher var að mestu farin héðan beitti Bjarni sér mjög fyrir því sem utanríkisáðherra að herinn kæmi aftur. Sú ákvörðun klauf þjóðina í tvær andstæðar fylkingar sem lengi tókust á að mikilli hefti. Það var sannfæring Bjarna og skoðanabréðra hans að þörf væri á her til að verja sjálftæði þjóðarinnar gegn árasarhættu úr austri. Við sem skipuðum okkur í sveit peirra sem höfnumuðu bandarískri hersetu litum hins vegar á erlendan her sem ógn við nýfengið sjálftæði þjóðarinnar. Með tilkomu vetrissprengja og eldflauga virtist fátt um varnir, ef til striðs kæmi, og herstöðin helst til bess fallin að kalla kjarnorkuárás yfir helsta þéttbýlissvæði landsins.

Ég kynntist ekki Bjarna persónulega fyrr en ég var kjórim á þing í kosningunum 1963. Um haustið þegar þing kom saman voru pólitiski veður býsna välynd. Verðbólgja fór vaxandi en launakjör höfðu rýrað mjög og verkföll voru yfirvofandi. Veturinn áður hafði verkalýðshreyfingin fallist á þá beiðni ríkisstjórnarinnar að fresta aðgerðum til stuðnings kaupkröfum fram á haust. Sá umþóttunartími var nú liðinn og hafði engum árangri skilað. Því var allt komið í hnút.

Í októberlok lagði ríkisstjórnin fram frumvarp á Alþingi sem bannði verkföll og vinnustöðvanir það sem eftir lífð árs svo og hvers kyns launahækkanir, jafnvel þær sem samkomulag hafði náðst um. Verklýðshreyfingin brást við af ýtrrustu hörku og boðaði allsherjarverkfall. Höfst nú kapphlauð um það hvor yrði á undan: ríkisstjórnin að frá frumvarpið samþykkt eða verklýðshreyfingin að koma á allsherjarverkfalli. Stjórnarandstaða Framsóknar og Alþýðubandalags studdi málstað verklýðshreyfingar og dró umræður á langinn eins og unnt var. „Talaðu í two tíma“, var sú dagskipun sem ég fékk. Prentarar voru þá þegar kommir í verkfall og dagblöð komu ekki út. ASÍ hélt fjölmennan útfund. Það var hiti í

mönnum og loft lævi blandið.

Áð viku liðinni var frumvarpið komið til 3. umræðu í síðari deild og allsherjarverkfall um það bil að skella á. En á síðstu stundu náðist samkomulag um að fresta hvoru tveggja í einn mánuð, bæði boðuðum verkföllum og afgreiðslu frumvarpsins. Fáum dögum síðar sagði forsætisráðherran, Ólafur Thors, að svegna heilsurests. Hann var þá kominn yfir sjótagt, hafði setið á þingi í 37 ár og verið forsætisráðherra í fimm ríkisstjórnunum. Bjarni Benediktsson tók við.

Samkomulagið sem gert var 9. nóvember 1963 var söguleg málamiðlun sem markaði þáttaskil í skiptum Bjarna við verkalýðshreyfinguna og vinstriöflin í landinu. Afstaða hans til pólitískra andstæðinga mildaðist og hann varð sáttfusari en áður. Því til stuðnings má margt nefna. En ég let nægja að rifja hér upp kosningar í nefndir og ráð á Alþingi. Eftir kosningarnar 1963 hafði Alþýðubandalagið nið pingmenn en Framsókn nitján. Framsóknarmenn ákváðu þá að nýta sér þingstyrk sinn til að fá two fulltrúa í fimm manna pingnefndir en Alþýðubandalagið fékk engan. Pessi staða hafði aldrei áður komið upp í skiptum fjórflokkanna á Alþingi og jafnvel

stjórnarliðar fundu hve óhentugt það var fyrir þingstörfin að briðji stærsti þingflokkurinn ætti ekki fulltrúa í öllum þingnefndum. En þannig var það veturinn 1963-4. Um haustið tók Bjarni af skarið. Pegar kosið var næst í nefndir á Alþingi fékk Alþýðubandalagið tju atkvæði í stað níu við kosningar í fimm manna nefndir og fékk þannig fulltrúa í öllum nefndum. Fullyrt var að Bjarni Benediktsson hefði sjálfur greitt lista Alþýðubandalagsins atkvæði með samþykki sine þingflokkss. Póttu það mikil og óvænt tiðindi. Fljótegla á eftir var svo þingsköpum breytt og fimm manna nefndir urðu sjó manna þaðan í frá.

Bjarni var eindreginn andstæðingur þess að Íslendingar sækta um aðlöd að ESB sem þá het Efnalagsbandalag Evrópu og hafnaði þeirri skerðingu á fullveldi og sjálfstæði þjóðarinnar sem í því fælist. Benedikt faðir hans skipaði sér í sveit með eindregnustu sjálfstæðissínum á sínum tíma og ég er ekki í vafa um að einbeitt afstaða Bjarna gegn afsal fullveldisréttar í hendur ESB hafði lengi móntandi áhrif á þá stefnu sem Sjálfstæðisflokkurinn hefur síðan fylgt í þessu máli.

Ragnar Arnalds

HÉR ÞUUMST VIÐ

Eg var nýordinn tvitugur þegar ég hitti Bjarna í boði heima hjá mér. Æthi pabbi hafi ekki verið formaður stórkauptmann, þegar hann leiddi þá saman Bjarna Benediktsson og Hannibal Valdimarsson í kvöldboð vestur í Sörlaskjóli. Og konurnar með, „Petta er hann Ellert,“ sagði hann við Sigríði konu sína og ég var nokkuð upp með mér, að þessi mæti maður kynni deili að mér.

Skömmu síðar var ég þingfréttarari fyrir Vísí og bauðst sem slíkum að sitja þingflokkusundi hjá Sjálfstæðisflokknum. Flokkurinn átti blaðið og þar með mig. Í framhaldinu var mér boðið í þingveislu hjá flokknum, þar sem ég reyndi að þéra ráðherra og fyrirmenn, þangað til Bjarni vék sér að mér og sagði: „Ellert minn, hér þúumst við.“

Við, ungu mennirnir í flokknum, bárum virðingu fyrir formanninum. Sennilega óttablandna en um leið eðilega. Bjarni Benediktsson var nefnilega óskeikull í okkar augum. Allt sem hann sagði hafði merkingu og innök, allt sem frá honum kom var meitlað og óhreikanlegt. Ég man hvað ég dáðist að því í þinginu að Bjarni gat flutt langar ræður blaðalaust, án þess að fastast flugið, án þess að einu orði væri ofaukið, þar sem rökin og þunginn voru svo afdráttarlaus, að þar var engu hagaða þegar hann hafði talað. Með þessum sérkennilega róm, tungutaki og áherslum í máli og tjáningu. Pó vorum við í SUS að stríða honum og

floknum. Heimtuðum breyttar reglur í prófjkjörum og meira lýðræði í starfinu og ég held hann hafi haft límskt gaman af þessari uppi-vöðslu en miinti jafnframt að kapp er best með forsjá. Bjarni var almennt talinn ihaldssamur í sinni pólitík, en framsýni hans og hyggjuvit voru hans aðalsmerki í þessu sem öðru. Viðreisn, umburðarlyndi gagnvart æskumönnum og sýn hans á nútíð og framtíð í alþjóðasamskiptum tala þar sínu máli.

Bókin sem Almennum bókafélagið gaf út og Hörður Einarsson sá um, Land og lýðveldi með greinum og ræðum Bjarna Benediktssonar var mér lengi heiðig ritning.

Eftir að ég gerðist formaður Sambands ungra sjálfstæðimanna hitti ég Bjarna oftar en áður. Meðal annars kallaði hann mig eitt sinn upp í ráðuneyti til sín, bauð mér upp á Sinalco og vildi fá mig í framboð til borgarstjórnar. Petta var árið 1969. Kannski var það þúfan sem velti hlássinu og gaf mér kjark til að fara í prófjkosningar um listann til Alþingis ári sína.

Miðvikudaginn 1. júlí 1970 er hringt í míg úr forsetisráðuneytinu. Bjarni er á línum. Erindið er að spryja hvort við hjónin viljum koma með honum og Sigríði á várðskipinu ÁEgi, sigla með þeim til Síglufjarðar en þar áttum við að vera ræðumenn á heráðsmóti Sjálfstæðisflokkssins á laugardagskvöldi. Þó stuttur væri fyrirvarinn þáð ég boðið. Það er ekki á hverjum degi sem manni býðst einkasigling með sjálfum forseti-

ráðherranum. Reyndar stóð ekki vel á. Landsleikur gegn Dönum stóð fyrir dyrum briðjudaginn 7. júlí og fyrirliðinn purfti auðvitað að æfa fyrir leikinn með liðinu. Albert Guðmundsson var þá formaður KSÍ og gaf leyfi sitt til að ég syndgaði upp á náðina, „enda skilar þú þér strax á sunnudeginum“.

Pessi ferð með Guðmundi Kjærnested í brúnini varð eftirminnileg. Ægir dölaði með okkur vestur fyrir land, við fórum í land í Dritvík og Rekavík og bokan var svo mikil að þeir að skipinu burftu að þeyta líðurinn, til að gumiðtuðan undir okkar rataði til baka. Við göntuðumst með að ekki væri það gott til afspurnar ef forsetisráðherran týndi skipinu og og þyrfti að taka land á Grænlandi! Í aðeinsogu Guðmundar Kjærnested er sagt frá þessari för og þessu avintýri í þokunni. Guðmundur hefur það eftir Bjarna „að þa sé gott að vera í góðra manna höndum“.

Við komum líka við í Grímsey áður en haldið var inn til Síglufjarðar í fóru og stilltu veðri.

Ræðurnar heldum við eins og lög gerðu ráð fyrir og fleiri skemmtikraftar tróðu upp og við tókum eftir því hjónin, að Bjarni var ekki skemmti þegar eftirherman (hvort það var Ómar Ragnarsson) létt það undir höfuð leggiast að herma eftir honum. „Eru þið búnir að banna skemmtikröftunum að gera gys að mér?“ spurði Bjarni Þorvald Garðar, sem stjórnadi fagnanum.

Pegar dró að miðnætti kvaddi ég þau Bjarna og Sigríði og hann tók að mér loforð um að verða honum samferða á heráðsmóti á Snæfellsnesi helgina á eftir. Ægir skutlaði mér náður á Dalvík og þaðan lá leiðin á Akureyri og í Saltvikna fyrir sunnan þar sem landsliðshópurinn og Albert endurheimtuð fyrirliðann.

Segir svo ekki að því að við náðum jafntefli gegn Dönum þriðjudagskvöldi 7. júlí, sem þótt nokkuð sæt hefnd eftir 14 - 2 hrakfarirnar tveimur árum áður.

Á miðvikudeginum skein sól á himni og ég fór í langan hádegismat hjá mömmu. Pegar ég kom á skrifstofuna seint og um síðir var ég upplýstur um að forsetisráðherra hefði ítrekað reynt að nái til min. Pegar ég hringdi til baka var ráðherran farinn af skrifstofunni. GSM-símar voru þó óþekkt fyrirbaeri.

Þá um nótina gerðist slysið. Albert Guðmundsson hringdi árla morguns og kynnti mér harmafregnina. Sjaldan ef nokkurn tíma hef ég tekið jafn næri mér andlát óskylds einstaklings.

Pessi athurðarás mun aldrei líða mér úr minni, vegna þess að í mínum augum var Bjarni Benediktsson stjórmálskörungur, fræðimáður og larifaður af guðs náð. Það voru einstök forréttindi að þekkja hann og sitja við fótskör hans.

Ellert B. Schram